

Εισαγωγή

α. Ιστορική ανασκόπηση

Η θρησκευτική ελευθερία είναι η ρίζα των ατομικών ελευθεριών. Πολύ πριν από τη αναγνώριση της απαραβίαστης ιδιωτικής σφαίρας του ατόμου και γενικά την επικράτηση του φιλελεύθερου ατομοκεντρισμού η γενική αποδοχή της υπεροχής του θείου έναντι του ανθρώπινου δικαίου και των αντίστοιχων περιορισμών της, κατά τα άλλα, απεριόριστης ηγεμονικής κυριαρχίας είχε δημιουργήσει το θεμέλιο για την αντίταξη των ατομικών θρησκευτικών υποχρεώσεων στην κρατική επιταγή. Και στη αρχαιότητα που της ήταν ξένη η έννοια του ατομικού δικαιώματος η Αντιγόνη αντέταξε στον Κρέοντα (το κράτος δηλαδή) το θρησκευτικό της καθήκον. Ιστορικά οι εννοιολογικές προϋποθέσεις της θρησκευτικής ελευθερίας άρχισαν να δημιουργούνται τον 16ο αιώνα με τη θρησκευτική μεταρρύθμιση στο δικαίωμα του ηγεμόνα να ορίζει την θρησκεία των υπηκόων του.

Η θρησκευτική ελευθερία διακηρύχθηκε όμως τον 18ο αιώνα πρώτα στις Η.Π.Α. και έπειτα στη Γαλλία. Ύστερα από τις διακηρύξεις στις χώρες αυτές η θρησκευτική ελευθερία κατοχυρώθηκε σε όλα τα συντάγματα του 19ου και 20ου αιώνα.

β. Ελληνικά Συντάγματα – Διεθνείς Συμβάσεις

Αυτό συνέβη και στα ελληνικά συνταγματικά κείμενα που όμως πάντοτε διακήρυσσαν συγχρόνως τη θρησκεία της Ορθοδόξου Ανατολικής του Χριστού Εκκλησίας ως «επικρατούσα θρησκεία» στην ελληνική επικράτεια. Για τις άλλες θρησκείες η εξέλιξη ήταν σε πολύ αδρές γραμμές στην σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό πλήρη θρησκευτική ελευθερία.

Η θρησκευτική ελευθερία προστατεύεται και από νέες και παλαιές διεθνείς συμβάσεις που κατά το άρθρο 28 παρ.1 του ισχύοντος Συντάγματος υπερέχουν των ελληνικών νόμων. Σημαντική σπουδαιότητα έχουν προπάντων η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου του 1950 και το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο. Ανάμεσα στις διατάξεις του άρθρου 13 του Συντάγματος του 1975/86/2001 αφενός και των άρθρων 9 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως αφετέρου υπάρχει καταρχήν αλλά όχι πλήρης ομοφωνία. Οι διαφορές αφορούν κυρίως δύο σημεία όπου η συνταγματική κατοχύρωση είναι λιγότερο ευρεία: Πρώτον οι διεθνείς συμβάσεις κατοχυρώνουν την ελευθερία της σκέψης, συνειδήσεως και πεποιθήσεως εν γένει ενώ το Σύνταγμα κατοχυρώνει μόνο την ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως. Δεύτερον οι διεθνείς Συμβάσεις δεν περιέχουν τη συνταγματική απαγόρευση του προσηλυτισμού.

γ. Έννοιες της θρησκείας και της θρησκευτικής ελευθερίας

Οι έννοιες της θρησκείας και του θρησκευτικού αναφέρονται στην αντίληψη περί θεού και στις σχετιζόμενες με αυτήν μεταφυσικές και ηθικές παραστάσεις. Ο σύνδεσμος του ανθρώπου με τις παραστάσεις αυτές δεν αποτελεί απλή ριζωμένη έστω αντίληψη ή πεποίθηση αλλά θρησκευτική πεποίθηση δηλαδή πίστη με τη στενή έννοια της *fides sacra*.

Ο όρος θρησκευτική ελευθερία είναι ένας καθολικός συνεκδοχικός όρος που καλύπτει κάθε μορφή ελευθερίας που αναφέρεται στη θρησκεία. Το ισχύον Σύνταγμα δε μιλάει για θρησκευτική ελευθερία αλλά χρησιμοποιεί διάφορους άλλους όρους που η ποικιλία τους δυσχεραίνει την κατανόηση και ερμηνεία των σχετικών διατάξεων. Το ίδιο ίσχυε και για το Σύνταγμα του 1952. Έτσι το άρθρο 13 του ισχύοντος μιλάει για «ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως» για «θρησκευτικές πεποιθήσεις», για την ελευθερία κάθε «γνωστής θρησκείας» και για ακώλυτη «λατρεία». Αλλά και οι διεθνείς συμβάσεις μιλούν για την «ελευθερία σκέψης, συνειδήσεως και θρησκείας», για την ελευθερία αλλαγής και εκδηλώσεως «της θρησκείας ή των πεποιθήσεων» καθώς επίσης και για θρησκεία ή πίστη.

Οι έννοιες αυτές είναι εριζόμενες στις θεωρητικές επιστήμες. Με τη χρησιμοποίησή τους, βέβαια, σε ένα νομικό κείμενο οι αόριστες αυτές έννοιες γίνονται και νομικές έννοιες και έχουν κατά τούτο ανάγκη νομικής ερμηνείας. Η ερμηνεία αυτή προσανατολίζεται στον σκοπό της κατοχύρωσης της θρησκευτικής ελευθερίας μέσα στο όλο σύστημα των συνταγματικών διατάξεων σε συνδυασμό με τις διεθνείς διακηρύξεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχει υπογράψει η χώρα μας.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Α. Η κατοχύρωση της θρησκευτικής ελευθερίας υπό το περιβάλλον του του Συνταγματος 1975/86/2001

1. Πρόβλεψη άρθρου 13 του Σ

Όπως είναι γνωστό με το ισχύον Σύνταγμα ως προέκταση και συμπλήρωμα του δικαιώματος της προσωπικής ελευθερίας κατοχυρώνεται με το άρθρο 13 και η θρησκευτική ελευθερία, πράγμα που σημαίνει κάτι πολύ περισσότερο από την ανεξιθρησκεία, η οποία ήδη από τα πρώτα Συντάγματα της Επανάστασης ήταν κατοχυρωμένη, δηλαδή κάτι ευρύτερο και θετικότερο. Η θρησκευτική ελευθερία θεμελιώνει λοιπόν και κατά το Σύνταγμα του 75 αξίωση απέναντι στο κράτος να μην επεμβαίνει πράττοντας ή παραλείποντας να πράξει τόσο στη διαμόρφωση των όποιων θρησκευτικών πεποιθήσεων όσο και στην εκδήλωσή τους. Με την οριοθέτηση όμως στο ίδιο άρθρο 13 του Συντάγματος σχετικοποιείται αυτό το ατομικό δικαίωμα, εφόσον η ελευθερία της λατρείας προστατεύεται όταν πρόκειται για γνωστή θρησκεία και με την προϋπόθεση ότι η άσκηση της δεν προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη ή όταν δεν ασκείται από τους οπαδούς της προσηλυτισμός.

2. Σύντομη σύγκριση με προβλέψεις Συντάγματος 1952

Είναι σαφές ότι το Σύνταγμα του 1975/1986 έχει αισθητά απομακρυνθεί από το Σύνταγμα του 1952. Στα πλαίσια μιας προσπάθειας φιλελευθεροποίησης των σχετικών διατάξεων και εκκοσμίκευσης του κράτους η διάταξη που αναφέρεται στις σχέσεις Εκκλησίας-Πολιτείας βρίσκεται για πρώτη φορά στο άρθρο 3 ως δεύτερο τμήμα του πρώτου μέρους που περιέχει τις «βασικές διατάξεις του Συντάγματος». Ο ανώτατος άρχοντας δεν απαιτείται να είναι πλέον χριστιανός, προσηλυτισμός απαγορεύεται γενικώς κατά όποιας γνωστής θρησκείας και να ασκείται, η διάταξη που απαγόρευε κάθε άλλη επέμβαση κατά της επικρατούσας θρησκείας δεν επαναλαμβάνεται, η κατάσχεση εφημερίδων και άλλων εντύπων μετά την κυκλοφορία τους επιτρέπεται για προσβολή όχι μόνο της χριστιανικής αλλά κάθε γνωστής θρησκείας. Στο σημείο αυτό βέβαια αξίζει να τονίσουμε ότι διατηρούνται σε σχέση με το Σύνταγμα του 1952 τα εξής: 1) επαναλαμβάνεται η επίκληση της Αγίας Τριάδος στην επικεφαλίδα του Συντάγματος η οποία διατηρείται και στον όρκο του Προέδρου της Δημοκρατίας (33 παρ. 2 του Σ) και των Βουλευτών (59 παρ. 1 του Σ), 2) η παιδεία έχει σκοπό και την ανάπτυξη της θρησκευτικής συνειδήσεως, 3) ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι νόμος που ψηφίζεται από την Ολομέλεια της Βουλής.

Β. Επιμέρους παρατηρήσεις επί των συνταγματικών προβλέψεων

1. Ο όρος «επικρατούσα» θρησκεία και συνέπειες αυτού

Ξεκινώντας την ανάλυση των σχετικών με τη θρησκευτική ελευθερία διατάξεων του Σ. 1975 αξίζει να αναφερθούμε στον όρο «επικρατούσα θρησκεία» που βρίσκεται στο άρθρο 3 του Σ 1975 και αποτελούσε τη εναρκτήρια διάταξη όλων των προϊσχυσάντων Συνταγμάτων από το 1844 έως το 1952. Έχει γίνει πάγια δεκτό ότι η διάταξη αυτή δεν σημαίνει ότι «η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξου Εκκλησίας υπερέχει και επιβάλλεται εν Ελλάδι η ότι η Εκκλησία αυτή εξασκεί εξουσίαν τινά επί

τας άλλας». Χαρακτηριστική εξάλλου είναι και η δήλωση του γενικού Εισηγητού της πλειοψηφίας στην πέμπτη Αναθεωρητική Βουλή: «ο όρος επικρατούσα θρησκεία...σημαίνει απλώς ότι η ορθόδοξος θρησκεία είναι η θρησκεία ην ακολουθεί η συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού λαού και συμφώνως προς το τυπικόν της οποίας ενεργούνται επίσημα τελεταί, καθορίζονται αι αργαί κ.λ.π.». Υπό τις προϋποθέσεις αυτές είναι παραπέρα θεμιτή μια ιδιαίτερη φροντίδα του Κράτους για την Εκκλησία αυτή με την έννοια της οργάνωσής της με τη μορφή νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου (αρ. 1 Ν. 590/1977) και της μισθοδοσίας του ορθόδοξου κλήρου από έσοδα του προϋπολογισμού. Σύμφωνα όμως με την 2281/2001 απόφαση της Ολομελείας του Σ.τ.Ε δεν μπορεί να συναχθεί από το άρθρο 3 παρ. 1 του Συντάγματος σχετικοποίηση της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης είτε άμεσα είτε έμμεσα π.χ. σε θέματα θρησκευτικής ισότητας, θρησκευτικής εκπαίδευσης κ.λ.π. Θα πρέπει πάντως να επισημανθεί εδώ ότι από το άρθρο αυτό απορρέει και η αρχή της αυτοδιοίκησης της Εκκλησίας της Ελλάδος σύμφωνα άλλωστε και με τις υπ' αριθμ. 545-6/1978 αποφάσεις του Σ.τ.Ε. Η επέμβαση του κράτους στα ζητήματα οργάνωσης και διοίκησης της Εκκλησίας και μάλιστα κάθε Εκκλησίας βρίσκει όριο και στο άρθρο 13 παρ. 1 εδ. Α του Συντάγματος, αφού από την κατοχύρωση της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης συνάγεται και η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι για θρησκευτικούς σκοπούς. Έτσι κάθε εκκλησία θα πρέπει να θεωρείται πως είναι ελεύθερη να αυτοδιοικείται με βάση τους κανόνες και τις παραδόσεις της και πάντως ο κοινός νομοθέτης δεν μπορεί να προχωρήσει έως τη θεμελιώδη μεταβολή βασικών διοικητικών θεσμών πάγια καθιερωμένων σ' αυτή (3158/1976 Ολομέλειας του Σ.τ.Ε.).

2. Οι αόριστες νομικές έννοιες

Ωστόσο στο σημείο αυτό η αναφορά και περαιτέρω επισημάνσεις στο δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι ως έκφραση της θρησκευτικής ελευθερίας υπό το φως του Συντάγματος του 1975 είναι απαραίτητες. Η «πλήρωση» των όρων «γνωστή θρησκεία», «δημόσια τάξη» και «χρηστά ήθη» που προαπαιτούνται για την ίδρυση των θρησκευτικών σωματείων άπτεται ενός κεφαλαιώδους προβλήματος, του δικαίου των αορίστων εννοιών.

Έτσι, πάγια υπό το νέο Σύνταγμα η νομολογία του Σ.τ.Ε. δέχεται για τους μάρτυρες του Ιεχωβά ότι είναι θρησκεία γνωστή (2105, 2106/1975). Νεότερες όμως αποφάσεις των Δικαστηρίων της ουσίας όχι μόνο αγνόησαν τη νομολογία του Ανώτατου Δικαστηρίου, αλλά αφού αντέκρουσαν ένα προς ένα με θεολογικά επιχειρήματα τα πιστεύω της θρησκευτικής αυτής κοινότητας κατέληξαν στη δοξασία ότι οι μάρτυρες του Ιεχωβά δεν αποτελούν γνωστή θρησκεία [χαρακτηριστική περίπτωση η 272/1984 του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Ηρακλείου]. Έτσι φαίνεται πιθανώς δικαιολογημένη απορία που διατυπώθηκε μήπως πλέον ο Δικαστής οδηγείται στη διάκριση μεταξύ όχι γνωστών και μη γνωστών αλλά ορθών και μη ορθών θρησκειών. Όλα αυτά ίσως απαλύνονται αν ανακαλέσουμε στη μνήμη μας ότι παλαιότερα είχαμε καταδίκες μαρτύρων του Ιεχωβά από τα Δικαστήρια με βάση του αναγκαστικούς νόμους 117/1936 «περί μέτρων προς καταπολέμηση του κομμουνισμού» και 1075/1938 «περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος». Συναφές είναι και το ζήτημα των παλαιοημερολογιτών το οποίο παραμένει, ως μη όφειλε ακόμα ανοικτό. Οι παλαιοημερολογίτες πρέπει να αρκεστούν στη δήλωση του τότε Υπουργού Παιδείας Χρ. Καραπιπέρη σύμφωνα με την οποία «οι ούτω αυτοαποκαλούμενοι γνήσιοι Ορθόδοξοι Χριστιανοί (Παλαιοημερολογίτες) δύνανται να τελούν ακωλύτως τα λατρευτικά τους καθήκοντα».

3. Ελευθερία της λατρείας

Παρεμφερές είναι το ζήτημα της ιδρύσεως ναών ή ευκτήριων οίκων των ετεροδόξων

και ετεροθρήσκων. Αξίζει πρώτα πρώτα εδώ να σημειωθεί απόφαση του 1936, όταν τα σχετικά θέματα ήταν ακόμη έντονα φορτισμένα η οποία έκρινε ότι η ίδρυση ναών παλαιοημερολογιτών αντίκειται στην ηθική. Το κύριο όμως θέμα από άποψη διακρίσεων είναι η άδεια που χρειάζεται από τον αρμόδιο κατά περιφέρεια ορθόδοξο μητροπολίτη που είναι σχεδόν αυτονόητο πόσα και ποια προβλήματα δημιουργεί. Σύμφωνα βέβαια με τη νομολογία του Σ.τ.Ε η άδεια κατά την έκφραση του νόμου του οικείου ορθόδοξου Επισκόπου δε συνιστά παρά «γνωμοδότηση» η οποία δεν δεσμεύει τον Υπουργό που έχει μόνο αυτός την αποφασιστική αρμοδιότητα (ΣτΕ 728/1996). Τέλος και αυτό το σύστημα της άδειας από την ίδια την διοίκηση κρίθηκε από το ευρδικάδ στην υπόθεση Μανουσάκης κατά Ελλάδος ότι προσβάλλει την θρησκευτική ελευθερία.

4. Το ζήτημα του προσηλυτισμού

Σχετικά με το ζήτημα του προσηλυτισμού αυτό εντοπίζεται πλέον στη συνταγματικότητα των διατάξεων των αναγκαστικών νόμων 1363/1938 και 1672/1939 που εξακολουθούν να ισχύουν και ναι μεν, όπως ήδη αναφέρθηκε, το Σύνταγμα του 1975 απαγορεύει τον προσηλυτισμό γενικά είτε στρέφεται κατά της επικρατούσας είτε κατά κάθε γνωστής θρησκείας η ισχύς των προαναφερθέντων αναγκαστικών νόμων έχει δημιουργήσει πλείστα όσα προβλήματα μεταξύ των οποίων και καταδικές της χώρας μας ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην γνωστή υπόθεση Κοκκινάκης κατά Ελλάδος το Ευρ.ΔΑΔ αποφάσισε ότι η καταδίκη από τα ελληνικά δικαστήρια δεν ήταν δικαιολογημένη από μια επιτακτική κοινωνική δεδομένου ότι η επίσκεψη του προσφεύγοντος, οπαδού θρησκευτικού δόγματος στο σπίτι ορθόδοξης χριστιανής και η ανάγνωση σε αυτήν εντύπων με φορτικότητα δε συνιστά χρήση καταχρηστικών μέσων.

Άξιο μνείας είναι ακόμη το, κατά την παγία νομολογία του Αρείου Πάγου, ότι δεν μπορεί να καταδικαστεί κάποιος για προσηλυτισμό υπέρ της Ορθόδοξης καταδικάζεται όμως για προσηλυτισμό υπέρ κάθε άλλης γνωστής θρησκείας (Α.Π. 1304/1982, Α.Π. 704/1988). Τούτο έχει οδηγήσει στη διατύπωση της άποψης η ανωτέρω ισχύουσα νομολογία συνιστά βάνανυση προσβολή της αρχής της ισότητας που καθιερώνει το άρθρο 4 του Συντάγματος. Ωστόσο μεταγενέστερα ο Α.Π με την 480/1992 απόφαση του δέχθηκε ότι ο προσηλυτισμός απαγορεύεται τόσο κατά όσο και υπέρ της επικρατούσας θρησκείας με την δικαιολογητική βάση ότι η απαγόρευση του άρθρου 13 παρ.2 είναι αμφιμερής.

5. Το ειδικότερο δικαίωμα της θρησκευτικής ισότητας

Μία από τις ειδικότερες συνέπειες της συνταγματικής κατοχύρωσης της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης είναι η θρησκευτική ισότητα η οποία βρίσκει και ένα επιπλέον έρεισμα στο εδάφιο β της παρ. 1 του άρθρου 13 του Σ. Η αναφορά πάντως του τελευταίου στα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα είναι πρόδηλα ενδεικτική. Ούτε των κοινωνικών δικαιωμάτων ούτε και κανενός άλλου δικαιώματος από όσα προβλέπουν το σύνταγμα και οι νόμοι μπορεί καταρχήν να εξαρτηθεί η απόλαυση από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του ενδιαφερομένου.

Εξάλλου, οι φορείς της θρησκευτικής ελευθερίας και άρα της θρησκευτικής ισότητας είναι και οι αλλοδαποί. Έτσι με την απόφαση 160/1990 του Σ.τ.Ε. έγινε δεκτό ότι αντίκειται στο άρθρο 14 παρ. 1 αιτιολογία απόφασης για την απόρριψη αίτησης πολιτογράφησης αλλοδαπού κατά το μέρος της που αναφέρεται στις θρησκευτικές του πεποιθήσεις ενώ και με την υπ' αριθμ. 1064/1998 Μον. Διοικ. Πρωτοδικείου Θεσ/νίκης έγινε δεκτό ότι ειδική έκφανση του δικαιώματος για θρησκευτική ισότητα συνιστά η υποχρέωση του νομοθέτη για ίση φορολογική μεταχείριση όλων των αναγνωρισμένων θρησκειών και δογμάτων.

Επιπλέον, δικαστική απόφαση για την ανάθεση της γονικής μέριμνας ανήλικου

παιδιού στον έναν από τους γονείς του δεν επιτρέπεται να λάβει υπόψη το (ενδεχομένως διαφορετικό) θρήσκευμα καθενός των τελευταίων.

Χρήσιμη στο σημείο αυτό θα ήταν η αναφορά στην απόφαση Hoffman κατά Αυστρίας (23.6.1993) που είχε δεχθεί ότι συγκεκριμένοι κίνδυνοι για την υγεία του παιδιού, που συνδέονται με τη συμμετοχή του γονέα στη θρησκευτική κοινότητα των «Μαρτύρων του Ιεχωβά» μπορεί να δικαιολογήσουν, κάτω από ορισμένες συνθήκες, την ανάθεση της άσκησης της γονικής μέριμνας στον ένα και όχι στον άλλο γονέα σημειώνοντας όμως περαιτέρω το δικαστήριο ότι υπάρχει δυσμενής μεταχείριση στηριζόμενη στις θρησκευτικές πεποιθήσεις όταν η αναφορά στη συγκεκριμένη θρησκευτική κοινότητα συνυφαίνεται με γενικότερες εκτιμήσεις για την κοινότητα καθώς και με αναφορές σε κοινωνικές συνέπειες, οφειλόμενες στη συμμετοχή σε μειονότητα. Με δεδομένες τις κρίσεις του ΕΔΔΑ δημιουργούν εύλογη απορία οι αναφορές της υπ.αριθμ.1433/2003 του Εφ.Θεσσαλ. στο ότι η μητέρα, Μάρτυρας του Ιεχωβά δεν θεωρεί απαραίτητη τη βάπτιση ή ότι ο πατέρας(που δεν ανήκει στη θρησκευτική αυτή κοινότητα) μπορεί να διαπαιδαγωγήσει σωστά το τέκνο και συνεπώς η ανάθεση σε αυτήν(μητέρα) της γονικής μέριμνας καθίσταται δυσχερής. Και όπως εύστοχα σημειώνεται προκύπτουν τα εξής ερωτήματα: Αν και οι δύο ήσαν Μάρτυρες του Ιεχωβά προκειμένου για την «ομαλή ψυχοσωματική και πνευματική ανάπτυξη του παιδιού» θα έπρεπε μήπως να αφαιρεθεί και από τους δύο η άσκηση και να εισαχθεί το παιδί σε ίδρυμα;

Συναφές και σχετιζόμενο με την θρησκευτική ισότητα είναι το ζήτημα της πρόσβασης στις δημόσιες θέσεις για την οποία δεν μπορεί να αποτελέσει ούτε προϋπόθεση ούτε κώλυμα η ιδιότητα του οπαδού ή και θρησκευτικού λειτουργού, ορισμένης, γνωστής κατά το Σύνταγμα θρησκείας. Εκτός εάν για την εκπλήρωση των καθηκόντων της θέσης είναι απαραίτητη η ιδιότητα του οπαδού συγκεκριμένης θρησκείας ή δόγματος ή αντίστροφα όταν οι θρησκευτικές πεποιθήσεις του ενδιαφερομένου είναι ασυμβίβαστες προς αυτά. Συνεπώς είναι συνταγματικά ανεπίτρεπτη η άρνηση διορισμού σε θέση καθηγητή μη θρησκευτικών μαθημάτων στη δευτεροβάθμια όπως και σε θέση δασκάλου στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Ήδη το άρθρο 16 του Ν. 1771/1988 σε αρμονία προς τις επιταγές των άρθρων 13 παρ. 1 και 4 παρ. 4 του Συντάγματος προβλέπει ότι οι μη ορθόδοξοι δάσκαλοι τοποθετούνται σε πολυθέσια δημοτικά σχολεία και δεν διδάσκουν το μάθημα των θρησκευτικών παρά μόνο σε μαθητές ίδιου προς αυτούς δόγματος ή θρησκεύματος.

6. Το ζήτημα της θρησκευτικής εκπαίδευσης

Ιδιαίτερες δυσχέρειες εμφανίζει το θέμα της θρησκευτικής διδασκαλίας και γενικά της θρησκευτικής εκπαίδευσης ενόψει και της πρόβλεψης του άρθρου 16 παρ. 2 του Σ. ότι η παιδεία αποσκοπεί μεταξύ άλλων στην ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης. Κατά την κοινή πείρα άλλωστε η συνείδηση αυτή διαμορφώνεται κυρίως σε νεαρή ηλικία και βέβαια ο ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών είναι σημαντικός. Οι δύο κυρίαρχες απόψεις επί του θέματος είναι οι ακόλουθες:

Α) «Η Πολιτεία υποχρεούται να διδάσκει στα σχολεία δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης το μάθημα των θρησκευτικών κατά το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα γιατί το δόγμα αυτό αποτελεί τη θρησκεία της πλειοψηφίας των Ελλήνων οι οποίοι έχουν έτσι από το Σύνταγμα πια (άρθρο 3 παρ.1) δικαίωμα να αξιώσουν από την ελληνική πολιτεία να παρέχει στα παιδιά τους θρησκευτική εκπαίδευση σύμφωνα με το δόγμα αυτό». Ετερόδοξοι, ετερόθρησκοι, άθρησκοι ή άθεοι έχουν δικαίωμα να μην παρακολουθούν εξυπακούεται το μάθημα των θρησκευτικών και να μην συμμετάσχουν στην προσευχή ή την εκκλησιασμό [για τα ζητήματα της προσευχής και του εκκλησιασμού το Στ' Τμήμα του Σ.τ.Ε. δέχεται καταρχήν τον υποχρεωτικό

τους χαρακτήρα].

Β) Αντιθέτως, υποστηρίζεται ότι η ελευθερία της θρησκευτικής εκπαίδευσης κατοχυρώνει στο χώρο του σχολείου την πολλαπλότητα των θρησκευτικών ιδεών, θεμελιώνοντας ειδικότερα αξιώσεις για αποχή των εκπαιδευτικών μηχανισμών του κράτους από κάθε προσπάθεια επιβολής μιας μονόπλευρης στάσης απέναντι στο θείο. Όλα αυτά κατατείνουν στο ότι το Σύνταγμα επιβάλλει είτε την απλή θρησκευολογική ενημέρωση είτε πάντως την παροχή θρησκευτικής εκπαίδευσης σε προαιρετική βάση. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούμε στο υπ.άριθμ. 347/2002 του Ε'Τμ. του Σ.Τ.Ε πρακτικό επεξεργασίας Διατάγματος με το οποίο ορίζεται ότι διάταξη που προβλέπει την ιδιότητα του Ορθόδοξου Χριστιανού ως προϋπόθεση για τον διορισμό πολιτών κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως εκπαιδευτικών σε μονοθέσια, διθέσια και τριθέσια δημοτικά σχολεία, αντίκειται στο άρθρο 13 και 4 παρ. 4 του Σ. Ενώ δεν αρκέστηκε στη συγκεκριμένη αποκατάσταση των θρησκευτικών ανισοτήτων αλλά δεν δίστασε να αμφισβητήσει πλήρως και ανοικτά τα ίδια τα θεμέλια του ισχύοντος συστήματος θρησκευτικής εκπαίδευσης προβάλλοντας ως συνταγματικά ευνοούμενη αν όχι επιβαλλόμενη εναλλακτική λύση την καθιέρωση της θρησκευολογικής εκπαίδευσης όπως συμβαίνει σε αρκετές επίσης ευρωπαϊκές χώρες.

Εξάλλου και η Αρχή Προσωπικών Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα με την υπ.άριθμ. 77Α/2002 απόφασή της ορίζει ότι η αναγραφή του θρησκευόμενου των μαθητών της στοιχειώδους και μέσης εκπαίδευσης στα απολυτήρια δεν είναι νόμιμη, διότι προσβάλλει την αρχή της αναγκαιότητας της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Ενώ, ορίζει περαιτέρω η απόφαση, για την απαλλαγή του μαθητή από το μάθημα των θρησκευτικών δεν είναι υποχρεωτική η δήλωση του θρησκευόμενου από τους γονείς καθώς αρκεί η επίκληση γενικότερων κοσμοθεωρητικών αντιλήψεων.

7. Αντιρρησίες συνειδήσεως

Θα αποτελούσε σημαντική παράλειψη η μη αναφορά στο ζήτημα το σχετικό με τους αντιρρησίες συνειδήσεως. Μέχρι το 1977 όσοι αρνούσαν την εκπλήρωση των στρατιωτικών τους υποχρεώσεων τιμωρούνταν, σύμφωνα με τις διατάξεις του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα για ανυποταξία και λιποταξία. Ενώ οι σχετικές συζητήσεις στην Έναρξη αναθεωρητική βουλή συνταγματική πρόβλεψη –διευθέτηση του θέματος δεν καρποφόρησαν τελικά. Δεν ακολούθησε έτσι την τάση αρκετών μεταπολεμικών Συνταγμάτων στη Δυτική Ευρώπη, τα οποία επιχείρησαν με αρκετές ασφαλώς αποχρώσεις να εξασφαλίσουν το δικαίωμα να μη φέρουν όπλα ή να μην υπηρετούν καν στον στρατό. Μόλις με τον ν.731/1977 προβλέφθηκε για τους θρησκευτικούς μόνο αντιρρησίες συνειδήσεως η δυνατότητα να υπηρετούν διπλάσια άοπλη θητεία είτε να εκτίουν ποινή ίση με τη διάρκεια της άοπλης θητείας σε περίπτωση που αρνούσαν και αυτή την άοπλη θητεία. Ενώ αρκετά αργότερα το 1988 ψηφίστηκε νόμος με τον οποίο αφενός επεκτάθηκε η υποχρέωση άοπλης στρατιωτικής θητείας διπλάσιας διάρκειας και στους ιδεολογικούς αντιρρησίες. Ακολούθως με τον ν. 2510/1997 θεσμοθετήθηκε στη χώρα μας η άοπλη θητεία ή εναλλακτική πολιτική-κοινωνική υπηρεσία. Περαιτέρω με την πρόσφατη συνταγματική αναθεώρηση με την παρ.6 του άρθρου 4 του Σ προστέθηκε η εξής ερμηνευτική δήλωση: Η διάταξη της παρ 6 δεν αποκλείει προβλέπεται με νόμο η υποχρεωτική προσφορά άλλων υπηρεσιών, εντός ή εκτός των ενόπλων δυνάμεων (εναλλακτική θητεία) από όσους έχουν τεκμηριωμένη αντίρρηση συνειδήσεως για την εκτέλεση ένοπλης ή γενικά στρατιωτικής υπηρεσίας.

Εξάλλου μετά την καταδίκη της χώρας μας στην υπόθεση Θλιμμένος κατά Ελλάδος ο Έλληνας νομοθέτης αισθανόμενος την πίεση για αναγνώριση των δικαιωμάτων των αντιρρησιών συνειδήσεως επεδίωξε με το άρθρο 27 παρ 2 του νόμου 2915/2001 την

απαλλαγή εκείνων των προσώπων που αρνήθηκαν την εκτέλεση της άοπλης στρατιωτικής θητείας για λόγους θρησκευτικών ή ιδεολογικών πεποιθήσεων πριν τη θέση σε ισχύ του νόμου 2510/1997 από την υποχρέωση να προσκομίσουν ως δικαιολογητικό του διορισμού ή τα απασχόλησης τους σε θέση του ευρύτερου δημόσιου τομέα το πιστοποιητικό εκπλήρωσης των στρατιωτικών υποχρεώσεων τους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τα βήματα προς την πληρέστερη κατοχύρωση της θρησκευτικής ελευθερίας από τη χρονική περίοδο μιας Ελλάδας με πολίτευμα τη βασιλευόμενη δημοκρατία (σύνταγμα 1952) μέχρι σήμερα, την Ελλάδα της Προεδρευόμενης δημοκρατίας ή της τρίτης περιόδου δημοκρατίας όπως συνηθίζεται να λέγεται, είναι αρκετά και ενδεχομένως κατά περίπτωση λιγότερο ή περισσότερο προφανώς αλληλένδετα με τις πολιτειακές αυτές αλλαγές.

Ακόμα, η χώρα μας αποτελεί αρκετά πλέον χρόνια μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης παράγοντας πολύ σημαντικός που λαμβάνεται υπόψη από τα ελληνικά δικαστήρια τόσο αυτοτελώς (επεξεργασία διατάγματος ανωτέρω) όσο και εξ αφορμής υποθέσεων που φθάνουν ενώπιον του ΕΔΔΑ και αποτελούν πρόκριμα δικανικών συλλογισμών για μεταγενέστερες δικαστικές κρίσεις αλλά και νομοθετικές ρυθμίσεις (βλέπε ανωτέρω υπόθεση θλιμμένος και ζήτημα αντιρρησιών συνείδησης). Το Δικαστήριο έχει αναπτύξει τα τελευταία δέκα χρόνια ένα πλούσιο corpus αρχών στη βάση των οποίων δημιουργείται σταδιακά το πλαίσιο εντός του οποίου κινούνται τα κράτη ρυθμίζοντας την άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα.

Οι προρρηθείσες διαπιστώσεις οδηγούν στο συμπέρασμα πως οι δικαιοικές προβλέψεις, συνταγματικές και νομοθετικές, εν τέλει το δίκαιο, έχουν ωθήσει στη χώρα μας τις εξελίξεις-προόδους στο πεδίο της θρησκευτικής ελευθερίας σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό κατά την τελευταία πενηκονταετία. Δεν μπορεί όμως να αμφισβητηθεί και η συμβολή των υποκειμένων του συνταγματικά κατοχυρούμενου αυτού δικαιώματος, των ίδιων των οπαδών των θρησκευτικών κοινοτήτων κυρίως με την διεκδίκηση εκ μέρους τους των επιμέρους απορρεόντων δικαιωμάτων ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων αλλά και των Δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συνακόλουθα την θετική αναδίπλωση της νομολογίας και την περαιτέρω συνταγματική και νομοθετική μεταρρύθμιση.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε τα εξής:

Το δίκαιο αφήνει αρρυθμιστο ένα τμήμα των ανθρώπινων λειτουργιών για να μην καταστεί ολοκληρωτικό. Πρόκειται για τον «ελεύθερο δικαίου χώρο» για την περιοχή, την οποία το δίκαιο δεν αγγίζει. Στη χώρα μας ο ελεύθερος δικαίου χώρος είναι κατοχυρωμένος στο Σύνταγμα και σε διεθνείς συμβάσεις. Στο χώρο της ελευθερίας ανήκουν αναμφίβολα η θρησκεία και η πίστη. Το δίκαιο δεν μπορεί να παρεισφρήσει στο καθαρό forum internum του ανθρώπου. Η πίστη αναφέρεται κατά βάση στα δόγματα στις θρησκευτικές δηλαδή αλήθειες για τις οποίες δεν τίθεται ζήτημα απόδειξης καθώς και στους θρησκευτικούς κανόνες. Δόγματα και θρησκευτικοί κανόνες συγκροτούν ιδιαίτερη κάθε φορά δικαιοταξία για την κάθε θρησκεία οποία ισχύει εντός της κρατικής έννομης τάξης και είναι υποταγμένη σε αυτή.

Η βασική εξαγγελία για την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης τόσο στο Σύνταγμα της χώρας μας όσο και στη ΕΣΔΑ είναι ανεπιφύλακτη, απεριόριστη, απόλυτη. Αντίθετα η ελευθερία εκδήλωσης θρησκευτικής συνείδησης υπόκειται σε

περιορισμούς. Αυτό όμως συρρικνώνει και την αξία της απόλυτης κατοχύρωσης της θρησκευτικής συνείδησης του *forum internum*. Η θρησκευτική πίστη νοείται συνεπώς και οντολογικά και πρακτικά συγχρόνως. Οι δύο αυτές διαστάσεις της πίστης είναι αλληλένδετες. Ωστόσο η ελευθερία της εκδήλωσης της θρησκευτικής πίστης υπόκειται σε περιορισμούς. Περιορίζεται από τη δημόσια τάξη και τη δημόσια ασφάλεια, από τα δικαιώματα των άλλων ακόμη και από την ηθική και τα χρηστά ήθη. Ως προς το τελευταίο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι οι μεγάλες θρησκευτικές κοινότητες κατά τη διάρκεια της ιστορικής τους διαδρομής και της μακραιώνης συμβίωσής τους με την κοσμική εξουσία επηρέασαν την ηθική και τα χρηστά ήθη που ισχύουν στις έννομες τάξεις στις οποίες εξακολουθούν να υπάρχουν, να λειτουργούν και να δρουν. Παρατήρηση και συμπέρασμα που προφανώς ισχύει για τη χώρα μας σχετικά με την δράση της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ελλάδος. Ζήτημα περιορισμών της εκδήλωσης της θρησκευτικής ελευθερίας και επομένως και ζήτημα ελέγχου των σχετικών κανόνων από τα κρατικά δικαστήρια δεν τίθεται τόσο για τις μεγάλες και παραδοσιακές θρησκευτικές κοινότητες που υπήρχαν έκπαλαι στα σύγχρονα κράτη με τα οποία συνδιαμόρφωναν πνευματικές και πολιτιστικές αξίες αλλά-ευλόγως- για τις νεοεμφανιζόμενες ή νεοεισερχόμενες θρησκευτικές κοινότητες δηλαδή κυρίως για τις νέες θρησκευτικές μειονότητες. Οι συγκρούσεις των κανόνων αυτών με το κοσμικό δίκαιο είναι εντονότερες.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΥΠΟΘΕΣΗ «ΚΟΚΚΙΝΑΚΗΣ» (25.5.1993)

Η υπόθεση παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον, όχι μόνο γιατί αφορά το έγκλημα του προσηλυτισμού αλλά και γιατί πρώτη φορά το ΕυρΔΔΑ δέχθηκε παραβίαση του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ και ασχολήθηκε με το άρθρο 7.

Ι. ΙΣΤΟΡΙΚΟ

Ο Κοκκινακης συνταξιούχος επιχειρηματίας και Έλληνας γεννήθηκε το 1909 στη Σητεία Κρήτης σε μια ορθόδοξη οικογένεια. Αφού έγινε μάρτυρας του Ιεχωβα το 1936, συνελήφθη περισσότερες από 60 φορές για προσηλυτισμό. Μεταξύ του 1960

και 1970 ο Κ συνελήφθη 4 φορές και δικάστηκε χωρίς να καταδικαστεί .στις 2 Μαρτίου 1986 η σύζυγος του και ο Κ επισκέφθηκαν την κυρία Κυριακακη στο σπίτι της στη Σητεία και έπιασαν κουβέντα μαζί της .Ειδοποιημένη από τον άντρα της τελευταίας ,ψάλτη σε μια ορθόδοξη εκκλησία της πόλης ,η αστυνομία συνέλαβε το ζεύγος Κοκκινάκη και το πήγε στο τοπικό αστυνομικό τμήμα.

Ο Κ και η γυναίκα του δικάστηκαν στις 20 Μαρτίου 1986 ενώπιον του ΤριμΠλημΛασθ αφού ασκήθηκε ποινική δίωξη βάση του άρθρου 4 του νόμου 1363/1938 που είχε θεσπίσει κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά ως έγκλημα τον προσηλυτισμό .το δικαστήριο αφού απέρριψε την ένσταση αντισυνταγματικότητας του άρθρου 4 καταδίκασε το ζεύγος Κοκκινάκη σε 4 μήνες φυλάκισης και χρηματική ποινή 10.000 δρχ.Το ζεύγος Κοκκινάκη άσκησε έφεση κατά την οποία η κυρία Κοκκινάκη αθωώθηκε και επιβεβαίωσε την ενοχή του συζύγου της άμεσα και έμμεσα να εισχωρήσει στη θρησκευτική συνείδηση ετερόδοξης προς αυτόν ,σκοπεύοντας να μεταβάλλει το περιεχόμενο αυτής με κατάχρηση της απειρίας της και εκμετάλλευση της πνευματικής της αδυναμίας.

Ένα μέλος του δικαστηρίου διατύπωσε μειοψηφούσα άποψη σύμφωνα με την οποία θα έπρεπε να αθωωθεί και ο Κ γιατί από κανένα αποδεικτικό στοιχείο δεν προέκυψε ότι η Γ.Κυριακακη διακρινόταν από στο ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα όντας σύζυγος ιεροψάλτου ή άλλως από πνευματική αδυναμία και κουφότητα.

Κατόπιν τούτου ο Κ άσκησε αναίρεση υποστηρίζοντας ότι οι διατάξεις του νόμου 1363/1938 παραβιάζουν το άρθρο 13 του συντάγματος .Ο ΑΠ απέρριψε την αναίρεση στις 22 Απριλίου 1988.

Ο Κ προσέφυγε στην επιτροπή στις 22 Αυγούστου 1988 υποστηρίζοντας ότι η καταδίκη για προσηλυτισμό προσέκρουε στα δικαιώματα του που κατοχυρώνονται στα άρθρα 7 , 9 , και 10 της ΕΣΔΑ. Επικαλείται επιπλέον τα άρθρα 5 παρ 1 και 6 Π.ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Στις 7 Δεκεμβρίου 1990 η Επιτροπή έκανε παραδεκτή την προσφυγή (14307/88) εκτός από τις αιτιάσεις που αφορούσαν τα άρθρα 5 και 6 τις οποίες απέρριψε ως αβάσιμες και στην έκθεση της 3ης Δεκεμβρίου 1991(άρθρα 31)καταλήγει στο συμπέρασμα:

Α) Ότι δεν υπάρχει παραβίαση του άρθρου 7(11 ψήφοι κατά 2)

Β)ότι υπάρχει παραβίαση του άρθρου 9 (ομόφωνα)

Γ)Ότι δεν τίθεται κανένα θέμα ξεχωριστό στο πεδίο του άρθρου 10(12 ψήφοι κατά μιας)

Ο Κ παραπονιέται για την καταδίκη του για προσηλυτισμό .Εκτιμά ότι είναι αντίθετη προς τα άρθρα 7, 9 και 10 , καθώς και προς το άρθρο 14 σε συνδυασμο με το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ.

ΕΠΙ ΤΟΥ ΙΣΧΥΡΙΣΜΟΥ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 9

Οι αιτιάσεις του Κ αφορούν κυρίως τον περιορισμό άσκησης της θρησκευτικής του ελευθερίας .Το ΕυρΔΔΑ θα εξετάσει επομένως πρώτα τα σχετικά με το άρθρο 9 ζητήματα .Ο Κ δεν αναφέρθηκε μόνο στην λαθεμένη κατά την άποψη του εφαρμογή του άρθρου 4 του νόμου 1363/1938 αλλά επικέντρωσε την επιχειρηματολογία του γενικότερα στο πρόβλημα του ασυμβίβαστου του άρθρου 4 με το δικαίωμα που κατοχυρώνει το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ, το οποίο ,ενσωματωμένο από το 1953 στο ελληνικό δίκαιο ,έχει αυξημένη τυπική ισχύ έναντι κάθε αντίθετου νόμου .Ο Κ κατήγγειλε ,τέλος, την επιλεκτική εφαρμογή αυτού του νόμου από τις διοικητικές και

δικαστικές αρχές.

Η κυβέρνηση τόνιζε από την άλλη ότι όλες οι θρησκείες είναι ελεύθερες αλλά υπάρχει μια μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην μαρτυρία και στον κακόπιστο προσηλυτισμό. Ο οποίος συνίσταται στη χρήση μέσων απατηλών και ανήθικων. Κατά την Κυβέρνηση τα ελληνικά δικαστήρια θεμελίωσαν την απόφαση τους σε γεγονότα και ενέργειες του Κ που έκαναν σαφή την τάση για προσηλυτισμό της Κυριακακη. Είναι άλλωστε χρέος του κράτους να προστατεύει την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης αλλιώς μπορεί να δημιουργηθεί μεγάλη αναταραχή που θα έθετε σε κίνδυνο την κοινωνική ειρήνη.

Το ΕυρΔΔΑ σημείωσε όμως ότι τα ελληνικά δικαστήρια θεμελίωσαν την ευθύνη του Κ στο σκεπτικό τους αρκούμενα στην αναπαραγωγή των όρων του άρθρου 4, χωρίς να προσδιορίσουν επαρκώς με ποιον τρόπο ο κατηγορούμενος είχε προσπαθήσει να μεταπείσει το γείτονα του με καταχρηστικά μέσα. Κανένα από τα μνημονευόμενα γεγονότα δεν επιτρέπει μια διαπίστωση τέτοιων μέσων.

Με αυτά τα δεδομένα, δεν αποδείχθηκε ότι η καταδίκη του Λ ήταν δικαιολογημένη από μια επιτακτική κοινωνική ανάγκη. επομένως η καταδίκη του Κ δεν εμφανίζεται ανάλογη ως μέτρο με τον επιδιωκόμενο νόμιμο σκοπό ούτε άρα είναι αναγκαίο σε μια κοινωνία για την προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων. Επομένως υπάρχει παραβίαση του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ.

ΕΠΙ ΤΟΥ ΙΣΧΥΡΙΣΜΟΥ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 7

Ο Κ υποστήριξε ότι μια ποινική διάταξη για να συμπολιτεύεται με το άρθρο 7 πρέπει να παρουσιάζει επαρκή ακρίβεια και σαφήνεια. Οι ιδιότητες όμως αυτές δεν συντρέχουν στο άρθρο 4 του νόμου 1363/1938. το ΕυρΔΔΑ υπογράμμισε όμως ότι το άρθρο 7 παρ 1 της ΕΣΔΑ δεν αρκείται στην απαγόρευση της αναδρομικής εφαρμογής του ποινικού δικαίου σε βάρος του κατηγορούμενου. Καθιερώνει και γενικότερα την αρχή της νομιμότητας των εγκλημάτων και των ποινών όπως και την αρχή που επιτάσσει την μη επεκτατική εφαρμογή του ποινικού νόμου σε βάρος του κατηγορούμενου, ιδιαίτερα με την μέθοδο της αναλογίας. Από αυτήν αρχή συνάγεται ότι ένα έγκλημα πρέπει να ορίζεται με σαφήνεια στο νόμο. Ο όρος αυτός ικανοποιείται όταν το άτομο μπορεί να γνωρίζει από τη διατύπωση της σχετικής διάταξης και στην ανάγκη με τη βοήθεια της ερμηνείας από τα δικαστήρια ποιες πράξεις ή παραλείψεις του τον καθιστούν υπεύθυνο. Αυτό προκύπτει και στη κρινόμενη υπόθεση οπότε κατά το ΕυρΔΔΑ δεν υπάρχει παραβίαση του άρθρου 7 της ΕΣΔΑ.

ΕΠΙ ΤΟΥ ΙΣΧΥΡΙΣΜΟΥ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 10

Ο Κ αναφερόμενος στην ελευθερία της έκφρασης του που κατοχυρώνεται στο άρθρο 10 θεωρεί ότι η καταδίκη έπληξε όχι μόνο τη διάδοση των θρησκευτικών αλλά και των φιλοσοφικών απόψεων του. Το ΕυρΔΔΑ, όπως και η επιτροπή, με βάση την απόφαση του σχετικά με το άρθρο 9 δεν θεώρησε αναγκαίο να εξετάσει αυτή την αιτίαση.

ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 50

Ο Κ ζήτησε αποζημίωση 500.000δρχ για ηθική βλάβη και 2.789.500 δρχ για τα δικαστικά έξοδα .Η Ελληνική Κυβέρνηση θεώρησε το δεύτερο ποσό υπερβολικό όμως το ΕυρΔΔΑ το αποδέχθηκε και επεδίκασε και 400.000 για ηθική βλάβη.

ΓΙΑ ΑΥΤΟΥΣ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ , ΤΟ ΕυρΔΔΑ

1. Διαπιστώσε ότι , με ψήφους 6 προς 3 ,υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9
2. Διαπιστώσε ότι , με ψήφους 8 προς 1 ,δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 7
3. Διαπιστώσε ομόφωνα , ότι δεν είναι αναγκαίο να εξεταστεί η υπόθεση υπό το πρίσμα του άρθρου 10
4. Διαπιστώσε ομόφωνα , ότι το Ελληνικό κράτος πρέπει μέσα σε 3 μήνες να καταβάλει στον προσφεύγοντα αποζημίωση για ηθική βλάβη και για δικαστικά έξοδα και δαπάνες.

ΥΠΟΘΕΣΗ «ΒΑΛΣΑΜΗΣ» (18.12.1996)

ΙΣΤΟΡΙΚΟ

Οι τρεις προσφεύγοντες είναι μάρτυρες του Ιεχωβά, πρόκειται για τον Ηλία και τη Μαρία Βαλσάμη και την κόρη τους Βικτωρία Βαλσάμη , που γεννήθηκε το 1980 και η οποία ήταν μαθήτρια Λυκείου σε σχολείο στα Μελίσσια Αττικής όταν εκδικάστηκε η υπόθεση της στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ). Καταρχάς , πριν προχωρήσουμε στην παράθεση των πραγματικών περιστατικών , αξίζει να επισημάνουμε ότι ο φιλειρηνισμός συνιστά θεμελιώδη αρχή της θρησκείας των Ιεχωβάδων με αποτέλεσμα να αρνούνται αυτοί κάθε συμπεριφορά ή πρακτική που συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με τον πόλεμο και τη βία και αυτός είναι ο λόγος που οι μάρτυρες του Ιεχωβά αρνούνται να εκπληρώσουν τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις αλλά και να συμμετάσχουν σε οποιαδήποτε εκδήλωση που έχει στρατιωτικό χαρακτήρα.

Μετά από αυτή την επισήμανση μπορούμε να αναφέρουμε τα περιστατικά εκείνα που οδήγησαν τους προσφεύγοντες στο ΕΔΔΑ.

Στις 20 Σεπτεμβρίου 1992 οι γονείς της Βικτωρίας Βαλσάμη κατέθεσαν γραπτή υπεύθυνη δήλωση προκειμένου η κόρη τους , που ήταν τότε μαθήτρια της πρώτης Γυμνασίου , να απαλλαγεί από το μάθημα των Θρησκευτικών , τον εκκλησιασμό και κάθε άλλη εκδήλωση που ήταν αντίθετη στις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις , συμπεριλαμβανομένων και των σχολικών εορτών και παρελάσεων-το αίτημά τους αυτό έγινε δεκτό και η μαθήτρια απηλλάγη του μαθήματος των θρησκευτικών και του εκκλησιασμού.

Όμως , το Οκτώβριο του 1992 ζητήθηκε-μεταξύ άλλων-από την Βικτωρία να συμμετάσχει στη σχολική παρέλαση της 28ης Οκτωβρίου επ' ευκαιρία του εορτασμού της εθνικής επετείου. Η μαθήτρια ενημέρωσε το Διευθυντή του σχολείου της ότι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις της της απαγόρευαν-για το λόγο που προαναφέρθηκε (βλ. φιλειρηνισμός)-να συμμετάσχει σε εορτασμό επετείου πολέμου και να λάβει μέρος σε παρέλαση ενώπιον πολιτικών , εκκλησιαστικών και στρατιωτικών αρχών.

Σύμφωνα με τους αιτούντες οι σχολικές αρχές αρνήθηκαν να δεχθούν τη δήλωση της

μαθήτριας , το αίτημά της όπως ήταν φυσικό απορρίφθηκε , πλην η μαθήτρια δεν έλαβε μέρος στην παρέλαση.

Την επομένη της επετείου , στις 29 Οκτωβρίου 1992 , ο Διευθυντής του σχολείου τιμώρησε τη μαθήτρια με την ποινή της μονοήμερης αποβολής. Η απόφαση αυτή ελήφθη σύμφωνα με την Εγκύκλιο υπ' αριθμ. Γ1/1/1 της 2ας Ιανουαρίου 1990 του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Κατόπιν των ανωτέρω και ελλείψει άλλων πρόσφορων , κατά την έννοια της διάταξης του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ , εσωτερικών ενδίκων μέσων ο Ηλίας , η Μαρία και η Βικτωρία Βαλσάμη κατέθεσαν ενώπιον της Επιτροπής αίτηση κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας στις 26 Απριλίου 1993 , η υπόθεση δε παραπέμφθηκε στο Δικαστήριο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στις 13 Σεπτεμβρίου 1993.

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Στις 16 Οκτωβρίου 1995 η Επιτροπή έλαβε την αίτηση και στην αναφορά της 11ης Απριλίου 1996 (άρθρο 31) συμπεραίνει:

- α) Ότι δεν έγινε παραβίαση του άρθρου 2 του 1ου ΠΠ σε ό,τι αφορά τους δύο πρώτους προσφεύγοντες (είκοσι ψήφοι έναντι οκτώ)
- β) Ότι δεν έγινε παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης σε ό,τι αφορά την τρίτη προσφεύγουσα (ομοφωνία).
- γ) Ότι δεν έγινε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του 1ου ΠΠ , σε ό,τι αφορά τους δύο πρώτους προσφεύγοντες (είκοσι τρεις ψήφοι έναντι πέντε).
- ε) Ότι έγινε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 9 της Σύμβασης , σε ό,τι αφορά την τρίτη προσφεύγουσα (είκοσι τέσσερις ψήφοι έναντι τεσσάρων).
- στ) Ότι δεν έγινε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης , σε συνδυασμό με το άρθρο 3 της Σύμβασης , σε ό,τι αφορά την τρίτη προσφεύγουσα (ομοφωνία) .

ΟΙ ΙΣΧΥΡΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΑΙΤΟΥΝΤΩΝ

Οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν τα άρθρα 2 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου καθώς και τα άρθρα 3 , 9, και 13 της Σύμβασης και διαμαρτυρήθηκαν για την ποινή της μονοήμερης αποβολής που επιβλήθηκε στην κόρη τους με αφορμή τη μη συμμετοχή της στη σχολική παρέλαση για τον εορτασμό της επετείου της 28ης Οκτωβρίου. Οι γονείς της μαθήτριας επικαλέστηκαν προηγούμενη απόφαση της Επιτροπής στην υπόθεση *Agrowsmith* κατά Ηνωμένου Βασιλείου , σύμφωνα με την οποία ο φιλειρηνισμός ως φιλοσοφία εμπίπτει στη σφαίρα του δικαιώματος της ελευθερίας της σκέψης και της συνείδησης και η στάση του φιλειρηνισμού μπορεί κατ' αυτό τον τρόπο να θεωρηθεί ως πεποίθηση που προστατεύεται από το άρθρο 9§1 της ΕΔΣΑ. Εφόσον λοιπόν όλοι οι μάρτυρες του *Ιεχωβά* εφαρμόζουν τον φιλειρηνισμό στην καθημερινή τους πρακτική θεώρησαν ότι έπρεπε αυτός να υπαχθεί στην κατηγορία των θρησκευτικών πεποιθήσεων και άρα στο προστατευτικό πλαίσιο του αρ. 9 της Σύμβασης.

Όπως προαναφέρθηκε οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν παραβίαση των άρθρων 3, 9 και 13 της Σύμβασης και 2 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

- Ισχυρισμός περί παραβίασης του άρθρου 9 της Σύμβασης

Η Βικτωρία Βαλσάμη επικαλέστηκε το άρθρο 9 και ισχυρίστηκε ότι η ανωτέρω διάταξη εγγυάται το δικαίωμα της αρνητικής ελευθερίας , να μην εκφράζει δηλαδή με πράξεις ή ενέργειές της πεποιθήσεις και απόψεις αντίθετες προς τις δικές της.

Θεώρησε ότι η ποινή που της επιβλήθηκε τη στιγματίσει και την περιθωριοποίησε και αμφισβήτησε τόσο την αναγκαιότητα όσο και την αναλογικότητα της επιβληθείσας

ποινήs.

Η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι το άρθρο 9 προστατεύει πλευρές της θρησκευτικής πρακτικής που έχουν γενικά αναγνωρισμένη μορφή. Το κράτος δεν υποχρεούται να προβαίνει στη λήψη μέτρων συμβατών με τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις των πολιτών του.

Σύμφωνα με την άποψη της Επιτροπής το άρθρο 9 δεν δίνει το δικαίωμα εξαίρεσης από πειθαρχικούς κανόνες γενικής ισχύος που εφαρμόζονται ουδέτερα και στην προκειμένη περίπτωση ουδόλως εθίγη το δικαίωμα της Βικτωρίας να εκδηλώνει τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις της.

Το Δικαστήριο επανέλαβε ότι η μαθήτρια απηλλάγη του μαθήματος των Θρησκευτικών, όπως επιθυμούσαν οι γονείς της και έχοντας ήδη κρίνει ότι η υποχρέωσή της να λάβει μέρος στη σχολική παρέλαση δεν αντέκειτο στις θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις της, θεώρησε ότι το προσβαλλόμενο μέτρο δεν έθιξε το δικαίωμά της στην ελευθερία της θρησκείας.

Επομένως, δεν υπήρξε παραβίαση ούτε του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ.

-Ισχυρισμός περί παραβίασης του άρθρου 13 της Σύμβασης

Οι προσφεύγοντες διαμαρτυρήθηκαν για παραβίαση του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ και υποστήριξαν ότι στην εσωτερική έννομη τάξη δεν υπήρχε πρόσφορο ένδικο βοήθημα προκειμένου να επιτύχουν την ακύρωση της πειθαρχικής ποινής που επιβλήθηκε στη Βικτωρία.

Η Κυβέρνηση καταρχήν δέχθηκε ότι δεν υπήρχε δυνατότητα προσφυγής στο Συμβούλιο της Επικρατείας προκειμένου να αναιρεθεί η ποινή, αφού αυτή ήταν καθαρά παιδαγωγικό μέτρο και επομένως διαφεύγει του ακυρωτικού ελέγχου. Σημείωσε όμως ότι θα μπορούσαν να ασκήσουν τις αγωγές των άρθρων 57 του Αστικού Κώδικα για προσβολή της προσωπικότητας και 105 Εισ.Ν.Α.Κ. για αποζημίωση για βλάβη που προκλήθηκε από παράνομη πράξη οργάνων δημόσιας εξουσίας. Επομένως η προστασία που εγγυώνται τα δικαστήρια ικανοποιεί πλήρως τις απαιτήσεις του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ.

Σύμφωνα με την άποψη της Επιτροπής τα μέσα προσφυγής ήταν ανεπαρκή διότι προϋποθέτουν απόφαση που να διαπιστώνει τον παράνομο χαρακτήρα της πράξης της δημόσιας αρχής.

Το Δικαστήριο σημειώνει ότι το άρθρο 13 εγγυάται δυνατότητα πραγματικής προσφυγής ενώπιον των εθνικών αρχών σε όποιον ισχυρίζεται με παραδεκτά επιχειρήματα και υποστηρίξιμους λόγους, ότι υπήρξε θύμα παραβίασης των προστατευόμενων από τη Σύμβαση δικαιωμάτων και ελευθεριών, προκειμένου να ληφθεί απόφαση επί του ισχυρισμού και αν αυτός είναι βάσιμος να επιτύχει την επανόρθωση της κατάστασης.

Τα συμπεράσματα στα οποία οδηγήθηκε το Δικαστήριο, ότι δηλαδή δεν υπήρξε παραβίαση των άρθρων 2 του 1ου ΠΠ και 9 της ΕΣΔΑ, δεν σημαίνουν ότι οι ισχυρισμοί των προσφευγόντων δεν ήταν παραδεκτοί, ήταν παραδεκτοί και επομένως δικαιούνται αυτοί ενδίκου μέσου προκειμένου να προβάλλουν τους ισχυρισμούς τους. Αντίθετα ο ισχυρισμός της Βικτωρίας περί παραβίασης του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ δεν ήταν παραδεκτός. Το ζήτημα λοιπόν που έπρεπε να ερευνηθεί ήταν κατά πόσο η ελληνική έννομη τάξη διέθετε την προσφυγή που προβλέπει το άρθρο 13 προκειμένου να προβάλλουν οι προσφεύγοντες τους παραδεκτούς ισχυρισμούς τους και να πετύχουν ενδεχομένως επανόρθωση.

Έγινε κοινά αποδεκτό ότι δεν υπήρχε η δυνατότητα προσφυγής στα Διοικητικά Δικαστήρια, και κατά συνέπεια οι προσφεύγοντες δεν μπορούσαν να επιτύχουν έκδοση απόφαση που θα κήρυττε την πειθαρχική ποινή της αποβολής παράνομη.

Όμως η έκδοση μια τέτοια απόφασης-που θα διαπιστώνει τον παράνομο ή μη χαρακτήρα-αποτελεί προαπαιτούμενο για τη άσκηση αγωγής αποζημίωσης. Ελλείπει λοιπόν της δυνατότητας έκδοσης μια τέτοιας απόφασης οι αγωγές των άρθρων 57 ΑΚ και 105 Εισ.Ν.Α.Κ. καθίσταντο απόλυτα αλισυτελείς.

Συνεπώς το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι προσφεύγοντες δεν είχαν μέσο πραγματικής προσφυγής στα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα προκειμένου να εκθέσουν τις εγκλήσεις που υπέβαλαν στο Στρασβούργο και άρα υφίσταται περίπτωση παραβίασης του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του 1ου ΠΠ και με το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ , όχι όμως και με το άρθρο 3.

ΚΟΙΝΗ ΑΠΟΨΗ ΤΩΝ ΜΕΙΟΨΗΦΙΣΑΝΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΩΝ THOR VILHJALMSSON ΚΑΙ JAMBREK

Υπάρχουν δύο σημεία όπου η μειοψηφία διατύπωσε διαφορετική άποψη και δέχθηκε ότι υφίσταται παραβίαση των άρθρων 2 του 1ου ΠΠ και 9 της ΕΣΔΑ.

Ο Κορ και η Κα Βαλσάμη υποστήριξαν ότι υφίστατο παραβίαση του άρθρου 2 καθώς εξαναγκάζονται οι μαθητές να λαμβάνουν μέρος σε εκδηλώσεις που έρχονται σε προφανή αντίθεση με τις φιλοσοφικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις των γονέων τους.

Αυτό , κατά τη γνώμη των μειοψηφισάντων δικαστών , ισχύει και για εκδηλώσεις που διεξάγονται σε δημόσιο χώρο , εκτός σχολείου , σε εθνική εορτή με σκοπό την αποστολή μηνύματος στην εν λόγω κοινότητα. Σύμφωνα με τον Κορ και την Κα Βαλσάμη οι μαθητές υποχρεώνονται με τον τρόπο αυτό να επιδείξουν δημόσια με τις πράξεις τους ότι ασπάζονται πεποιθήσεις αντίθετες προς αυτές των γονέων τους. Θεωρεί λοιπόν η μειοψηφία ότι οι απόψεις των προσφευγόντων δεν είναι αβάσιμες και παράλογες και επομένως πρέπει να γίνουν δεκτές.

Ακόμη και αν η συμμετοχή της Βικτωρίας καταλάμβανε μία μόνο ημέρα του σχολικού προγράμματος και η ποινή που της επιβλήθηκε δεν ήταν , με αντικειμενικούς όρους , αυστηρή , μπορούσε να προκαλέσει αναστάτωση στους γονείς και να ταπεινώσει τη μαθήτριά. Ο εορτασμός εθνικών επετείων έχει σημασία για τους περισσότερους , αυτό όμως ουδόλως υποχρεώνει την οικογένεια Βαλσάμη να έχει την αυτή άποψη.

Τέλος ακριβώς επειδή η φύση τέτοιων σχολικών δραστηριοτήτων δεν είναι ουδέτερη ούτε αποτελούν μέρος του συνήθους σχολικού προγράμματος , δεν αποτελεί αυτό επιχείρημα ότι δεν υφίσταται παραβίαση του άρθρου 2.

Η μειοψηφία διαπιστώνει παραβίαση και του άρθρου 9. Δέχεται την άποψη της Βικτωρίας ότι δηλαδή η παρέλαση στην οποία δεν έλαβε μέρος έχει χαρακτήρα και συμβολισμό αντίθετο προς τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές-φιλειρηνικές πεποιθήσεις της και δεν θεωρεί τη συμμετοχή απαραίτητη σε μια δημοκρατική κοινωνία έστω και αν αυτή αποτελεί σαφώς για τους περισσότερους έκφραση εθνικών αξιών και ενότητας.

ΥΠΟΘΕΣΗ «ΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΙ»

Το Δικαστήριο διέγνωσε παραβίαση του άρθρου 9 της Σύμβασης, που κατοχυρώνει το δικαίωμα στη θρησκευτική ελευθερία, σε προσφυγή που αφορούσε την καταδίκη τεσσάρων Μαρτύρων του Ιεχωβά, σύμφωνα με το άρθρο 1 του Α.Ν. 1672/1939, για λειτουργία ευκτηρίου οίκου «ετερόδοξων» χωρίς την απαιτούμενη από το νόμο άδεια της οικίας αναγνωρισμένης εκκλησιαστικής αρχής, δηλαδή του επιτόπιου

Μητροπολίτη της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ελλάδος, και του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, το άρθρο 9 της Συμβάσεως δεν αποκλείει την εξάρτηση της λειτουργίας ναών ή άλλων χώρων θρησκευτικής λατρείας από σύστημα διοικητικών αδειών για τη χορήγηση των οποίων ελέγχεται η συνδρομή ορισμένων τυπικών προϋποθέσεων. Το άρθρο 1 του Α. Ν. 1363/1938, σε συνδυασμό με το β.δ. 20 Μαΐου / 2 Ιουνίου 1939, επιτρέπουν ευρεία ανάμειξη των πολιτικών, διοικητικών και ορθόδοξων εκκλησιαστικών αρχών στη θρησκευτική ελευθερία των «ετεροδόξων». Ενδεικτικό είναι ότι προβλέπουν, ανάμεσα σε άλλα, έλεγχο από τον Υπουργό του κατά πόσο υπάρχει «πραγματική ανάγκη» για την ίδρυση τέτοιου ναού. Βεβαίως, το Συμβούλιο της Επικρατείας, στα πλαίσια του ακυρωτικού ελέγχου των πράξεων της διοικήσεως, έχει αναπτύξει νομολογία, η οποία περιορίζει την εξουσία του Υπουργού να αρνείται την χορήγηση των αδειών και αναγνωρίζει στις ορθόδοξες εκκλησιαστικές αρχές ρόλο καθαρά συμβουλευτικό. Παρ' όλα αυτά, οι διοικητικές αρχές χρησιμοποιούν τις διατάξεις των ανωτέρω νομοθετημάτων για να επιβάλλουν στην πράξη απαγορευτικούς περιορισμούς στην άσκηση ορισμένων τύπων λατρείας, όπως αυτή των Μαρτύρων του Ιεχωβά. Στην περίπτωση των προσφευγόντων, παρά την υποβολή πέντε αιτήσεων για χορήγηση άδειας λειτουργίας ευκτηρίου οίκου από το 1983, η διοίκηση εμφανιζόταν μέχρι την έκδοση της αποφάσεως του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων να μελετά το φάκελο, Παρ' όλο που, όπως παραδέχτηκε η Ελληνική Κυβέρνηση στην ακροαματική διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου, δεν συνέτρεχε νόμιμος λόγος αρνήσεως. Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Κυβέρνηση δεν μπορούσε να προβάλλει ως δικαιολογία την καταδίκη των προσφευγόντων την παράλειψή τους να συμμορφωθούν με μία «τυπική προϋπόθεση» του νόμου. Η καταδίκη αυτή δεν μπορούσε επομένως να θεωρηθεί «αναγκαίο μέτρο εν δημοκρατική κοινωνία δια την προάσπιση της δημόσιας «τάξεως» από τα επιτρεπόμενα στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 9 της Συμβάσεως.

Η απόφαση του Δικαστηρίου, χαρακτηρίζεται από μία εξαιρετικά ρεαλιστική προσέγγιση ενός θέματος του οποίου το Δικαστήριο εμφανίζεται να κατέχει σε βάθος όλες τις πτυχές και τις ιδιαιτερότητες. Η σημασία δε της αποφάσεως του Δικαστηρίου για την ποινική αντιμετώπιση των παραβατών του άρθρου Α.Ν. 1363/1938 είναι ξεκάθαρη. Οι αρχές δεν δικαιούνται να απαγορεύουν de facto τη λειτουργία μη ορθόδοξων ναών ή άλλων τόπων λατρείας απειλώντας με δίωξη τους θέτοντες σε λειτουργία τέτοιους ναούς χωρίς άδεια τη στιγμή που άλλες αρχές κωλυσιεργούν στη διαδικασία χορήγησης των σχετικών αδειών.

ΥΠΟΘΕΣΗ «ΠΕΝΤΙΔΗΣ ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΙ» (9.6.1997)

Μάρτυρες του Ιεχωβά –ίδρυση χώρου λατρείας χωρίς την προηγούμενη άδεια των αρμόδιων αρχών –ποινική καταδίκη-παραβίαση άρθρων 9χορήγηση της σχετικής άδειας μετά από αίτηση των προσφευγόντων – φιλοδιακανονισμός – διαγραφή της υπόθεσης από το πινάκιο.

Οι προσφεύγοντες κ.κ. Ζήσης Πεντίδης, Δημήτριος Καθάριος και Αναστάσιος Σταγκόπουλος γεννήθηκαν το 1956, το 1955 και το 1962 αντίστοιχα και ζουν μόνιμα στην Αλεξανδρούπολη και στην Κομοτηνή. Είναι όλοι Μάρτυρες του Ιεχωβά κατά το θρήσκευμα.

Στις 28 Ιουνίου 1990, οι προσφεύγοντες, νοίκιασαν ένα κτίριο στην Αλεξανδρούπολη, το οποίο σκόπευαν να χρησιμοποιήσουν για θρησκευτικές και

κοινωνικές εκδηλώσεις του δόγματος του Μάρτυρα του Ιεχωβά.

Στη συνέχεια, κάποιοι γείτονες κατέθεσαν αναφορά στον Εισαγγελέα πρωτοδικών Αλεξανδρουπόλεως και ζήτησαν να απομακρυνθεί από την περιοχή τους ο χώρος λατρείας των Μαρτύρων του Ιεχωβά. Κατόπιν, ο Εισαγγελέας άσκησε ποινική δίωξη κατά των προσφευγόντων σύμφωνα με το άρθρο 1 του α.ν. 1363/1938, που αφορά στην ίδρυση χώρου λατρείας χωρίς την προηγούμενη άδεια της εκκλησιαστικής αρχής και του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Συνακόλουθα, η αστυνομική αρχή σφράγισε την είσοδο του κτιρίου.

Εντούτοις στις 2 Ιουλίου 1991, το Τριμελές Πλημμελειοδικείο Αλεξανδρουπόλεως αθώωσε τους προσφεύγοντες και παρήγγειλε την αφαίρεση των σφραγίδων που παρεμπόδιζαν την είσοδο στο χώρο της λατρείας.

Η πρωτόδικη απαλλακτική απόφαση ανατράπηκε μετά από έφεση του Εισαγγελέα και οι προσφεύγοντες καταδικάστηκαν από το Τριμελές Εφετείο σε ποινή φυλάκισης τριάντα ημερών ο καθένας, μετατρέψιμη προς τριακόσιες δραχμές την ημέρα, καθώς και χρηματικό πρόστιμο έξι χιλιάδων δραχμών.

Οι προσφεύγοντες άσκησαν με τη σειρά τους αίτηση αναίρεσης για παράβαση νόμου και ισχυρίστηκαν ότι η διάταξη του άρθρου 1 του α.ν. 1363/1938 αντιβαίνει στα άρθρα 9 και 11 ΕυρΣΑΑ. Ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αίτησή τους στις 7 Ιουλίου 1993.

Η επίδικη προσφυγή κατατέθηκε στην ΕυρΣΑΑ στις 30 Δεκεμβρίου 1993 και κρίθηκε παραδεκτή στις 16 Οκτωβρίου 1995.

Οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν ότι η ποινική καταδίκη τους από τα ελληνικά δικαστήρια συνιστούσε πρώτον προσβολή του δικαιώματος τους στην ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, της έκφρασης και του συνέρχεσθαι (άρθρα 9,11 και 13 της ΕυρΣΑΑ, ανεξάρτητα ή σε συνδυασμό με το άρθρο 14 ΕυρΣΑΑ), και δεύτερον εξευτελιστική μεταχείριση κατά παράβαση του άρθρου 3 της ΕυρΣΑΑ. Επιπλέον, ότι η σφράγιση της εισόδου του χώρου τον οποίον είχαν μισθώσει, συνεπαγόταν παραβίαση των άρθρων 8 ΕυρΣΑΑ και 1 Πρώτου Πρωτοκόλλου, που εγγυώνται την παρουσία του ασύλου της κατοικίας και την ακώλυτη απόλαυση των περιουσιακών αγαθών, αντίστοιχα.

Η Επιτροπή, στην έκθεσή της με ημερομηνία 27 Φεβρουαρίου 1996, συμφώνησε με τους προσφεύγοντες μόνον ως προς την παραβίαση του άρθρου 9 ΕυρΣΑΑ και απέρριψε τους λοιπούς ισχυρισμούς τους.

Κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας ενώπιον του ΕυρΑΔΑ, ο πληρεξούσιος δικηγόρος των προσφευγόντων δήλωσε ότι αυτοί είχαν καταθέσει στις 7 Φεβρουαρίου 1997 αίτηση για τη χορήγηση άδειας ίδρυσης χώρου λατρείας. Στις 12 Μαΐου 1997, ο ίδιος ο πληρεξούσιος ενημέρωσε το Δικαστήριο ότι οι πελάτες του έλαβαν την απαιτούμενη άδεια και ζήτησε την διαγραφή της υπόθεσης από το πινάκιο. Η ελληνική κυβέρνηση συμφώνησε σχετικά στις 22 Μαΐου 1997, ενώ ο εκπρόσωπος της Επιτροπής δεν πρόβαλε επίσης καμία αντίρρηση.

Το Δικαστήριο από την πλευρά του, είπε ότι η άδεια που χορηγήθηκε στους προσφεύγοντες μπορεί να θεωρηθεί ως «ένα μέσο για την επίλυση».

ΥΠΟΘΕΣΗ «ΙΕΡΕΣ ΜΟΝΕΣ» (1.9.1997)

Οι προσφεύγοντες στην επίδικη υπόθεση είναι χριστιανικές ορθόδοξες Μονές, που βρίσκονται στην Ελλάδα. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, τα μοναστήρια αυτά απέκτησαν σημαντική περιουσία κυρίως από δωρεές ιδιωτών. Μετά την δημιουργία του Ελληνικού κράτους το έτος 1829, αξιόλογο τμήμα της ακίνητης περιουσίας τους

απαλλοτριώθηκε, ενώ και οι ίδιες οι Μονές δώρισαν στο Δημόσιο ή σε άπορους πολίτες μεγάλες εκτάσεις γης. Η υπόλοιπη μοναστηριακή περιουσία υπήρξε αντικείμενο ρύθμισης από τον νόμο 4684/1930, σύμφωνα με τον οποίο ένα μέρος της χαρακτηρίστηκε ως περιουσία «διατηρητέα» ή «διατηρούμενη» και το άλλο ως «εκποιητέα» ή «ρευστοποιητέα». Η περιουσία της τελευταίας αυτής κατηγορίας παρέμεινε στην κυριότητα των Ιερών Μονών, και η διαχείριση της ανατέθηκε στον Οργανισμό Διοίκησης Εκκλησιαστικής Περιουσίας (ΟΔΕΠ), τα μέλη του οποίου διορίζονταν από την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Ο νόμος 1700/1987 μετέβαλε το καθεστώς της διοίκησης, διαχείρισης και εκπροσώπησης ολόκληρης της μοναστηριακής περιουσίας. Οι αρμοδιότητες αυτές ανήκαν εφεξής στον ΟΔΕΠ για το σύνολο της μοναστηριακής περιουσίας, ενώ ταυτόχρονα άλλαξε και η σύνθεση του Οργανισμού έτσι ώστε η πλειοψηφία των μελών του να διορίζεται από το κράτος. Ο ίδιος νόμος προέβλεπε ότι μετά την πάροδο της εξάμηνης προθεσμίας από τη δημοσίευσή του τα ακίνητα, που βρίσκονται κατά την έναρξη ισχύος του στην νομή ή την κατοχή των Ιερών Μονών, θεωρούνται πλέον ως ανήκοντα στο Ελληνικό Δημόσιο, εκτός εάν προκύπτει αντίθετο δικαίωμα κυριότητας της Μονής βάσει νόμιμου τίτλου ή αμετάκλητης δικαστικής απόφασης. Με την απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας Και Θρησκευμάτων της 16ης Ιουλίου 1987 διορίστηκε το διοικητικό συμβούλιο του ΟΔΕΠ σύμφωνα με το άρθρο του νόμου 1700/1987. Ορισμένες Μονές, μεταξύ των οποίων και τρεις από τις προσφεύγουσες στην παρούσα δίκη, καθώς επίσης και οι ηγούμενοί τους αρχιμανδρίτες αμφισβήτησαν την νομιμότητα της παραπάνω απόφασης ενώπιον του Συμβουλίου Επικρατείας, αλλά και την παραβίαση άρθρων της ΕυρΣΔΑ. Το Συμβούλιο Επικρατείας με την απόφασή του της 7ης Δεκεμβρίου 1987 αποφάνθηκε υπέρ της συνταγματικότητας του νόμου, ακύρωσε όμως παράλληλα την κρίσιμη υπουργική απόφαση.

Στις 11 Μαΐου 1988 η Ιερά Σύνοδος κατέληξε σε συμφωνία με το Ελληνικό Κράτος, κατά τους όρους της οποίας κάποιες από τις προσφεύγουσες Μονές (αυτές των Ασωμάτων Πετράκη, των Φλαμουριών Βόλου και του Οσίου Λουκά) μεταβίβασαν στο Δημόσιο τις αγροτικές και τις δασικές εκτάσεις, που τους ανήκαν. Η συμφωνία αυτή επικυρώθηκε από την Ελληνική βουλή με τον νόμο 1811/1988.

Τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του 1989 ο Υπουργός Γεωργίας εξέδωσε δύο εγκυκλίους σε εκτέλεση των νόμων 1700/1987 και 1811/1988. όμως οι σχετικές διαδικασίες δεν έχουν ακόμα ολοκληρωθεί, και ειδικότερα δεν έχει αποσαφηνιστεί ο τρόπος προσδιορισμού των μεταβιβαστέων σύμφωνα με τους παραπάνω νόμους εκτάσεων. Επιπλέον αρκετά προβλήματα έχουν προκύψει από την οροθεσία των δασικών εκτάσεων, που φέρονται ότι ανήκουν στο Δημόσιο.

Η επίδικη υπόθεση παραπέμφθηκε στο ΕυρΔΔΑ στις 7 Απριλίου 1993, αφού προηγουμένως η ΕυρΕΔΑ είχε με την έκθεσή της διαπιστώσει ότι δεν υπήρξε εν προκειμένω καμία παραβίαση της Σύμβασης. Το Δικαστήριο δεν συμφώνησε με την γνώμη της Επιτροπής.

Κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας προβλήθηκαν εκ μέρους της Ελληνικής κυβέρνησης δύο προκαταρκτικές ενστάσεις οι οποίες αμφοτέρως απορρίφθηκαν.

Η πρώτη αφορούσε στη νομική φύση των προσφευγουσών Μονών και η Ελληνική κυβέρνηση υποστήριξε ότι αυτές δεν ήταν με κυβερνητικοί οργανισμοί, όπως απαιτεί το άρθρο 25 ΕυρΣΔΑ.

Η δεύτερη προκαταρκτική ένσταση αφορούσε στην μη εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων.

Ως προς την επικαλούμενη παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου

ΕυρΣΔΑ το Δικαστήριο σημείωσε καταρχήν ότι έπρεπε να διακρίνει τις προσφεύγουσες Μονές σε δύο ομάδες: η πρώτη περιελάμβανε τις Ιερές Μονές της Άνω Ξενίας, της Αγίας Λαύρας Καλαβρύτων, της Μεταμόρφωσης Σωτήρος, της Χρυσολεόντισσας Αιγίνης και του Μέγα Σπηλαιού Καλαβρύτων, που η περιουσία της ρυθμίζεται από το νόμο 1700/1987, ενώ η δεύτερη τις Ιερές Μονές των Ασωμάτων Πετράκη, του Οσίου Λουκά και των Φλαμουριών Βόλου που υπέγραψαν την συμφωνία με τον Υπουργό Γεωργίας και στις οποίες αντιστοιχούν οι ρυθμίσεις του νόμου 1811/1988.

Όσον αφορά την πρώτη ομάδα, το Δικαστήριο είχε την γνώμη ότι το άρθρο 3&1(A) του νόμου 1700/1987 καθιερώνει τεκμήριο υπέρ της κυριότητας του Δημοσίου και επομένως μεταθέτει το βάρος απόδειξης, που φέρουν εφεξής οι Ιερές Μονές. Οι τελευταίες δύνανται πλέον να διεκδικήσουν το δικαίωμα κυριότητας τους μόνον, εάν αυτό προκύπτει βάσει τίτλου νομίμως μεταγεγραμμένου ή διάταξης νόμου ή αμετάκλητης δικαστικής απόφασης, και όχι εάν αυτό ερείδεται σε αντίθετο δικαίωμα νομής ή σε τελεσίδικη δικαστική απόφαση κατά τρίτου ιδιώτη (άρθρο 3&1(A) σε συνδυασμό με άρθρο 1&1).

Συνεπώς, εφόσον το Δημόσιο αναγνωρίζεται ως κύρος τέτοιων αγροτικών και δασικών εκτάσεων σύμφωνα με την παράγραφο 1, εδάφιο (Α) του άρθρου 3, αποκτά ταυτόχρονα σύμφωνα με το επόμενο εδάφιο (Β) της ίδιας παραγράφου την χρήση, νομή και κατοχή των παραπάνω εκτάσεων. Δεν επρόκειτο, λοιπόν, κατά την άποψη του Δικαστηρίου απλώς για διαδικαστικούς ή δικονομικούς κανόνες, αλλά για κανόνες ουσιαστικού δικαίου που η εφαρμογή τους συνεπάγεται την μεταβίβαση στο Δημόσιο της πλήρους κυριότητας των αμφισβητούμένων εκτάσεων.

Βέβαια, ο νόμος 1700/1987 δεν περιέχει για την έκδοση των σε εκτέλεση του διαταγμάτων, βρίσκεται όμως πάντοτε εν ισχύ και παραμένει εφαρμοστέος για εκείνες από τις προσφεύγουσες Μονές που δεν συνυπέγραψαν τη συμφωνία της 11 Μαΐου 1988. Άρα δεν παρέχεται στις Ιερές αυτές Μονές καμία εγγύηση, ότι στο μέλλον δεν θα ληφθούν εις βάρος τους διοικητικά μέτρα λόγω της κατάληψης των κρίσιμων εκτάσεων.

Έτσι, κατέληξε το Δικαστήριο ότι υπήρξε εν προκειμένω επέμβαση στο δικαίωμα των Ιερών Μονών της πρώτης ομάδας για ειρηνική απόλαυση των περιουσιακών αγαθών τους και απέμεινε να εξετασθεί κατά πόσο αυτή η επέμβαση κρίνεται ως νόμιμη.

Όσον αφορά τις Ιερές Μονές των Ασωμάτων Πετράκη, του Οσίου Λουκά και των Φλαμουριών Βόλου, αυτές ισχυρίστηκαν ενώπιον του ΕυρΔΔΑ ότι ο νόμος 1811/1988 ήταν αντίθετος με το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου ΕυρΣΔΑ, επειδή υπέγραψαν την συμφωνία με τον Υπουργό Γεωργίας υπό καθεστώς πίεσης.

Το Δικαστήριο θεώρησε αβάσιμο τον προτεινόμενο ισχυρισμό βάσει των αποδεικτικών μέσων που διέθετε, και κατέληξε ότι δεν παραβιάστηκαν οι διατάξεις της ΕυρΣΔΑ όσον αφορά τις Μονές της δεύτερης ομάδας.

Ως προς την επικαλούμενη παραβίαση του άρθρου 6&1 ΕυρΣΔΑ, όλες οι προσφεύγουσες Ιερές Μονές υποστήριξαν ότι το άρθρο 1&1 του νόμου 1700/1987 καταργούσε το δικαίωμα τους να αμφισβητήσουν ενώπιον δικαστηρίου πρώτον, τους όρους διαχείρισης της περιουσίας που παρέμενε στην κυριότητά τους και δεύτερον, τον καθορισμό της αποζημίωσης για την απαλλοτρίωση του άλλου τμήματος της περιουσίας τους. Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι παραπάνω ισχυρισμοί ήταν παραδεκτοί μόνον ως προς εκείνες από τις προσφεύγουσες Μονές, που δεν είχαν υπογράψει την συμφωνία της 11ης Μαΐου 1988.

Περαιτέρω όσον αφορά το βάσιμο του πρώτου ισχυρισμού, το Δικαστήριο σημείωσε ότι το άρθρο 1&1 του νόμου 1700/1987 δεν στερούσε μόνον από τις Ιερές Μονές την δικονομική δυνατότητα να εκθέσουν τις αντιρρήσεις τους για το ζήτημα της

διαχείρισης της εναπομείνουσας περιουσία τους, αλλά έθιγε ταυτόχρονα και το αντίστοιχο δικαίωμα άλλων ενδιαφερομένων, π.χ. ιδιωτών ή της Εκκλησίας της Ελλάδος, που πιθανόν θα παρέμβαιναν στη σχετική δίκη. Επομένως, το Δικαστήριο δέχτηκε ότι το άρθρο 6&1 ΕυρΣΔΑ όντως παραβιάστηκε.

Από την άλλη πλευρά το Δικαστήριο δεν εξέτασε κατ ουσία τον δεύτερο ισχυρισμό, κυρίως επειδή είχε ήδη αναγνωρίσει την ύπαρξη παραβίασης τόσο του άρθρου 1 Πρώτου Πρωτοκόλλου ΕυρΣΔΑ όσο και του άρθρου 6&1 ΕυρΣΔΑ.

Οι προσφεύγουσες Μονές ισχυρίστηκαν εξάλλου και παραβιάσεις των άρθρων 9 και 11 ΕυρΣΔΑ, που κατοχυρώνουν τη θρησκευτική ελευθερία και την ελευθερία του συνέρχεσθαι αντίστοιχα. Το Δικαστήριο απέρριψε όλους τους σχετικούς ισχυρισμούς ως συναφείς με την επίδικη υπόθεση.

Τέλος, οι προσφεύγουσες Μονές επικαλέσθηκαν παραβιάσεις των άρθρων 13 και 14 ΕυρΣΔΑ, αλλά το Δικαστήριο δεν συμφώνησε μαζί τους.

Όσον αφορά το άρθρο 13 ΕυρΣΔΑ, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η εν λόγω διάταξη δεν υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα μέρη να καθιερώσουν ένα συγκεκριμένο ένδικο μέσο, βάσει του οποίου θα κρίνεται εάν η εθνική νομοθεσία αντιβαίνει ή όχι στη Σύμβαση.

Όσον αφορά το άρθρο 14 ΕυρΣΔΑ, το Δικαστήριο θεώρησε ότι η εξαίρεση από τις διατάξεις του νόμου 1700/1987 της περιουσίας των Ιερών Μονών που υπάγονται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, καθώς και της περιουσίας στην Ελλάδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, των Πατριαρχείων Αλεξάνδρειας, Αντιόχειας και Ιεροσολύμων, του Παναγίου Τάφου και της Ιεράς Μονής Όρους Σινά, ή της περιουσίας που ανήκει σε εκκλησίες άλλων δογμάτων και θρησκειών, δεν συνιστά δυσμενή διάκριση εις βάρος των προσφευγουσών Μονών. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο στενός δεσμός τους με την Εκκλησία της Ελλάδος και η σχέση της τελευταίας με το Ελληνικό κράτος αποτελεί επαρκή, εύλογη και αντικειμενική αιτιολογία για την εισαγωγή μιας τέτοιας εξαίρεσης.

Σύμφωνα με το άρθρο 50 ΕυρΣΔΑ, το Δικαστήριο επιδίκασε στις προσφεύγουσες Μονές ποσό 8.400.000 δρχ για έξοδα και δικαστική δαπάνη όμως για την καταβολή αποζημίωσης και όρισε εξαμηνή προθεσμία στους διαδίκους να υποβάλουν τις προτάσεις τους σχετικά με το θέμα αυτό και την πιθανότητα επίτευξης συμφωνίας μεταξύ τους.

ΥΠΟΘΕΣΗ «ΘΛΙΜΜΕΝΟΣ» (6.4.2000)

Με προσφυγή που άσκησε ο Ιάκωβος Θλιμμένος κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, σύμφωνα με το πρώην άρθρο 25 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) την 18η Δεκεμβρίου 1996, ισχυρίστηκε ότι η άρνηση των αρχών να τον διορίσουν σε θέση ορκωτού λογιστή εξαιτίας της ποινικής καταδίκης του για απείθεια του, λόγω των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, σε διαταγή να φέρει στρατιωτική στολή, παραβίαζε τα άρθρα 9 και 14 της Σύμβασης και ότι η σχετική διαδικασία, που είχε κινήσει ενώπιον του Συμβουλίου της επικρατείας, δεν διεξήχθη σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 της Σύμβασης. Στις παρατηρήσεις του που υπέβαλε την 20η Οκτωβρίου 1997 σε απάντηση των παρατηρήσεων της Ελληνικής κυβέρνησης σχετικά με το παραδεκτό και την ουσία της υποθέσεως, προέβαλε επίσης αίτηση για παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου.

Η Επιτροπή κήρυξε με την προσφυγή εν μέρει παραδεκτή την 12η Ιανουαρίου 1988. στην έκθεσή της της 4ης Δεκεμβρίου 1998(πρώην άρθρο 31 της Σύμβασης σε

συνδυασμό με το άρθρο 14(22 ψήφοι έναντι 6), ότι δεν υφίστατο ανάγκη να εξετασθεί εάν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9, εξεταζομένου μόνου του (21 ψήφοι έναντι 7) και ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 (ομόφωνα).

Την 31η Μαρτίου 1999, η σύνθεση του Διευρυμένου Τμήματος του Δικαστηρίου όρισε ότι η υπόθεση πρέπει να κριθεί από το Διευρυμένο Τμήμα (Κανόνας 100 παρ. 1 του Κανονισμού λειτουργίας του Δικαστηρίου).

Μετά την υποβολή γραπτών υπομνημάτων, έλαβε χώρα την 1η Δεκεμβρίου 1999 ακροαματική διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου, το οποίο τελικά με την παρουσιαζόμενη απόφαση διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 14 της ΕΣΔΑ (απαγόρευση διακρίσεων), σε συνδυασμό με το άρθρο 9 (θρησκευτική ελευθερία), καθώς και του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης (δίκαιη δίκη) αναφορικά με τον εύλογο χρόνο της διαδικασίας.

Λόγω της μεγάλης έκτασης της απόφασης, παρατίθενται στη συνέχεια μία συνοπτική έκθεση των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης και οι κρίσιμες σκέψεις του Δικαστηρίου.

Πραγματικά περιστατικά

A. Η καταδίκη του προσφεύγοντα για απείθεια κατά της αρχής.

Την 9η Σεπτεμβρίου 1983 το Διαρκές Στρατοδικείο Αθηνών, αποτελούμενο από έναν στρατοδίκη και τέσσερα ακόμα μέλη, καταδίκασε τον προσφεύγοντα, μάρτυρα του Ιαχωβά, για απείθεια σε εντολή να φέρει την στρατιωτική στολή σε καιρό γενικής επιστράτευσης. Ωστόσο, το Δικαστήριο έκρινε, σύμφωνα με το άρθρο 70β του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα και σύμφωνα με το άρθρο 84 παρ. 2α του Ποινικού Κώδικα ότι συνέτρεχαν ελαφρυντικές περιστάσεις και καταδίκασε τον προσφεύγοντα σε φυλάκιση τεσσάρων ετών. Ο προσφεύγων απολύθηκε υφ όρον μετά από δύο έτη και μία ημέρα.

B. Η άρνηση του διορισμού του προσφεύγοντα σε θέση ορκωτού λογιστή.

Τον Ιούνιο του 1988, ο προσφεύγων συμμετείχε σε δημόσιο διαγωνισμό για τον διορισμό δώδεκα ορκωτών λογιστών, ένα ελευθέριο επάγγελμα στην Ελλάδα. Κατατάχθηκε δεύτερος ανάμεσα σε εξήντα υποψήφιους. Ωστόσο, την 8η Φεβρουαρίου 1989 το εποπτικό Συμβούλιο του Σώματος Ορκωτών Λογιστών αρνήθηκε να τον διορίσει, με την αιτιολογία ότι είχε καταδικαστεί για κακούργημα.

Γ. Η διαδικασία ενώπιον του Συμβουλίου Της Επικρατείας.

Την 8η Μαΐου 1989, ο αιτών προσέφυγε στο Συμβούλιο Επικρατείας επικαλούμενος, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα της ανεξιθρησκίας και ισότητας ενώπιον του νόμου, όπως κατοχυρώνονται από το Σύνταγμα και την Σύμβαση. Ο προσφεύγων επίσης ισχυρίστηκε ότι δεν είχε καταδικαστεί για κακούργημα, αλλά για λιγότερο σοβαρό παράπτωμα.

Την 28η Ιουνίου 1996 το Τρίτο Τμήμα με την υπ αριθ. 3604/1996 απόφασή του απέρριψε την αίτηση ακυρώσεως του προσφεύγοντα, κρίνοντας μεταξύ άλλων ότι η αδυναμία του Εποπτικού Συμβουλίου του Σώματος Ορκωτών Λογιστών να τον διορίσει, δεν σχετιζόταν με τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις αλλά με το γεγονός ότι είχε διαπράξει ένα ποινικό αδίκημα.

Δ. Διαδικασία ενώπιον του Ευρ.Δ.Α.Δ

1. Με προσφυγή που άσκησε ο Ιάκωβος Θλιμμένος κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, σύμφωνα με το πρώην άρθρο 25 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) την 18η Δεκεμβρίου 1996, ισχυρίστηκε ότι η άρνηση των αρχών να τον διορίσουν σε θέση ορκωτού λογιστή εξαιτίας της ποινικής καταδίκης του για απείθεια του, λόγω των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, σε διαταγή να φέρει στρατιωτική στολή, παραβίαζε τα άρθρα 9 και 14 της Σύμβασης και ότι η σχετική διαδικασία, που είχε κινηθεί ενώπιον του Συμβουλίου της επικρατείας, δεν διεξήχθη σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 της Σύμβασης. Στις παρατηρήσεις του που υπέβαλε την 20η Οκτωβρίου 1997 σε απάντηση των παρατηρήσεων της Ελληνικής κυβέρνησης σχετικά με το παραδεκτό και την ουσία της υποθέσεως, προέβαλε επίσης αίτηση για παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου.

Η Επιτροπή κήρυξε με την προσφυγή εν μέρει παραδεκτή την 12η Ιανουαρίου 1988. στην έκθεσή της της 4ης Δεκεμβρίου 1998(πρώην άρθρο 31 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 14(22 ψήφοι έναντι 6), ότι δεν υφίστατο ανάγκη να εξετασθεί εάν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9, εξεταζομένου μόνου του (21 ψήφοι έναντι 7) και ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 (ομόφωνα).

Την 31η Μαρτίου 1999, η σύνθεση του Διευρυμένου Τμήματος του Δικαστηρίου όρισε ότι η υπόθεση πρέπει να κριθεί από το Διευρυμένο Τμήμα (Κανόνας 100 παρ. 1 του Κανονισμού λειτουργίας του Δικαστηρίου).

Μετά την υποβολή γραπτών υπομνημάτων, έλαβε χώρα την 1η Δεκεμβρίου 1999 ακροαματική διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου, το οποίο τελικά με την παρουσιαζόμενη απόφαση διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 14 της ΕΣΔΑ (απαγόρευση διακρίσεων), σε συνδυασμό με το άρθρο 9 (θρησκευτική ελευθερία), καθώς και του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης (δίκαιη δίκη) αναφορικά με τον εύλογο χρόνο της διαδικασίας.

2. Εκτίμηση του Δικαστηρίου σχετικά με την παραβίαση του άρθρου 14 της ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το άρθρο 9.

Το Δικαστήριο θεώρησε ότι η καταγγελία του αιτούντος ενέπιπτε στο άρθρο 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ. Σημειώνει ότι οι αιτών δεν διορίστηκε ως ορκωτός λογιστής συνεπεία της προηγηθείσας καταδίκης για απείθεια. Έτσι είχε διαφορετική αντιμετώπιση από τα υπόλοιπα πρόσωπα τα οποία είχαν υποβάλει αίτηση για την εν λόγω θέση. Ωστόσο, η καταγγελία του αφορά περισσότερο το γεγονός ότι στην εφαρμογή του σχετικού νόμου δεν γίνεται διάκριση μεταξύ προσώπων καταδικασθέντων για αδικήματα που διαπράχθηκαν λόγω των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων και άλλων που καταδικάστηκαν για άλλους λόγους. Ο αιτών ήταν μέρος της κοινότητας των Μαρτύρων του Ιεχωβά, θρησκευτικής οργάνωσης αφιερωμένη στον ειρηνισμό. Ο μόνος λόγος που αρνήθηκε να υπακούσει στις διαταγές ήταν ότι η θρησκεία του το απαγόρευε να το πράξει.

Το Δικαστήριο θεώρησε ότι το δικαίωμα της ίσης απόλαυσης των δικαιωμάτων και ελευθεριών που θεμελιώνεται στο άρθρο 14 παραβιάζεται και όταν το κράτος χωρίς αντικειμενική και εύλογη αιτιολόγηση αδυνατεί να μεταχειριστεί διαφορετικά πρόσωπα των οποίων οι καταστάσεις είναι σημαντικά διαφορετικές.

Επιπλέον, το Δικαστήριο θα έπρεπε να εξετάσει και εάν η αδυναμία μεταχείρισης του αιτούντος διαφορετικά από άλλα πρόσωπα εξυπηρετούσε εννομο σκοπό. Το Δικαστήριο αναγνωρίζει την ανάγκη των κρατών να αποκλείουν ορισμένα πρόσωπα από το επάγγελμα του ορκωτού λογιστή. Ωστόσο μία καταδική για θρησκευτικούς ή ιδεολογικούς λόγους δεν είναι ικανή να υπονοήσει οποιαδήποτε ηθική φαυλότητα ή έλλειψη εντιμότητας ώστε να καταστήσει ανίκανο για την κατάληψη αυτής της θέσης

ένα άτομο που εμπίπτει σε αυτήν την κατηγορία. Επιπλέον, σημειώνει ότι, χωρίς να υποβαθμίζει τη σημασία που έχει για ένα κράτος η εκπλήρωση των στρατιωτικών υποχρεώσεων από τους πολίτες, ο αιτών έχοντας εκτίσει ήδη την ποινή του για αυτήν του την άρνηση, δεν θα έπρεπε να υποβληθεί σε περαιτέρω κυρώσεις κάτι που θα ήταν δυσανάλογα άδικο σε σχέση με την πράξη του.

Είναι γεγονός ότι οι αρχές δεν μπορούσαν παρά να εφαρμόσουν τον νόμο όπως επικαλέστηκε η κυβέρνηση. Όμως το Δικαστήριο θεωρεί ότι το κράτος που θεσπίζει τους νόμους και αυτός ο νόμος παραβίαζε το δικαίωμα του αιτούντος να μην υφίσταται διάκριση. Το Κράτος όφειλε να θεσπίσει κάποιες εξαιρέσεις στον κανόνα. Επομένως, το Δικαστήριο έκρινε την παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 9.

ΥΠΟΘΕΣΗ «ΤΣΑΒΑΧΙΔΗΣ» (21.1.1999)

Απαραβίαστο του ιδιωτικού βίου και θρησκευτική ελευθερία-άρθρα 8 και 9 ΕυρΣΔΑ- απόρρητες αναφορές της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών που καταγράφουν δραστηριότητες των Μαρτύρων του Ιεχωβά, στους οποίους ανήκει και ο προσφεύγων-επίτευξη φιλικού διακανονισμού-διαγραφή της υπόθεσης από το πινάκιο.

Ο προσφεύγων κ. Γαβριήλ Τσαβαχίδης είναι Έλληνας υπήκοος, γεννήθηκε το 1941, κατοικεί στο Κιλκίς και πρεσβεύει το δόγμα των Μαρτύρων του Ιαχωβά. Το έτος 1981 ο κ. Τσαβαχίδης μίσθωσε επ'ονοματί του μία αίθουσα στο Κιλκίς, για να χρησιμοποιηθεί ως χώρος θρησκευτικών και κοινωνικών εκδηλώσεων του Μάρτυρα του Ιαχωβά.

Αρκετά χρόνια αργότερα, στις 5 Φεβρουαρίου 1993, ένας δικηγόρος κατέθεσε αναφορά στην Εισαγγελία Πρωτοδικών στο Κιλκίς και κατήγγειλε ότι ο παραπάνω χώρος λατρείας λειτουργούσε χωρίς την προηγούμενη άδεια της αρμόδιας εκκλησιαστικής αρχής και του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, όπως προβλέπεται στο άρθρο 1 του α.ν. 1363/1938. δύο ημέρες αργότερα, η Εισαγγελία έλαβε ακόμη μια καταγγελία, αυτήν την φορά ανώνυμη και με την ένδειξη «αναφορά άκρως εμπιστευτική». Στο έγγραφο αυτό ο προσφεύγων χαρακτηριζόταν ως ηγέτης των Μαρτύρων του Ιεχωβά της ευρύτερης περιοχής, περιγράφονταν με κάθε λεπτομέρεια οι δραστηριότητες της συγκεκριμένης θρησκευτικής ομάδας και τέλος, υποστηριζόταν ότι μετά από σχετική έρευνα στα αρχεία είχε διαπιστωθεί η παράλειψη να κατατεθεί αίτηση για την ίδρυση του εν λόγω χώρου λατρείας. Στη συνέχεια, η προκαταρκτική εξέταση ολοκληρώθηκε και στις 23 Δεκεμβρίου 1993 ο προσφεύγων παραπέμφθηκε να δικαστεί στο ακροατήριο του Μονομελούς Πλημμελειοδικείου Κιλκίς.

Εν τω μεταξύ, στις 4 Αυγούστου 1993 η εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» αποκάλυψε την ύπαρξη μίας παρόμοιας, «άκρως εμπιστευτικής» αναφοράς, την οποία και δημοσίευσε. Η αναφορά, με ημερομηνία 19 Ιανουαρίου 1993, είχε συνταχθεί από την Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (Ε.Υ.Π.) και αντιμετώπιζε με προκατάληψη και μομφή τους Έλληνες πολίτες που δεν άνηκαν στην Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία. Μερικές μέρες αργότερα, ο πρωθυπουργός απάντησε στο δημοσίευμα της εφημερίδας και δήλωσε ότι η αναφορά ήταν αποτέλεσμα της πρωτοβουλίας ενός νεαρού υπαλλήλου και ότι δεν αντιπροσώπευε κατά κανένα τρόπο τις απόψεις της κυβέρνησης. Πάντως, την ίδια μέρα η «Ελευθεροτυπία» παρουσίασε ακόμη μία αναφορά της Ε.Υ.Π., η οποία περιείχε λεπτομερείς παρατηρήσεις για τις κινήσεις των Μαρτύρων του Ιεχωβά και άλλων θρησκευτικών μειονοτήτων σε διάφορες

περιοχές της χώρας.

Η δίκη πραγματοποιήθηκε στις 7 Απριλίου 1995 και πριν από την έναρξή της ο προσφεύγων υπέβαλε ένσταση ακυρότητας του κλητηρίου θεσπίσματος, επειδή ελάμβανε υπόψη του την κρίσιμη ανώνυμη καταγγελία και επιπλέον την μνημόνευε και μεταξύ των αναγνωστέων εγγράφων. Η ένσταση του προσφεύγοντα απορρίφθηκε, ωστόσο το δικάζον δικαστήριο αποφάσισε να μην θεωρήσει την καταγγελία ως επιτρεπόμενο αποδεικτικό μέσο. Τελικά, μετά και την απαλλακτική πρόταση του Εισαγγελέα της έδρας ο προσφεύγων αθώωθηκε, αλλά δεν έγινε δεκτό το αίτημά του για τη διεξαγωγή προκαταρκτικής έρευνας και την πιθανή άσκηση ποινικής δίωξης σε σχέση με την ανώνυμη καταγγελία.

Ο κ. Τσαβαχίδης απευθύνθηκε στο ΕυρΕΔΑ στις 20 Σεπτεμβρίου 1995 και ισχυρίστηκε ότι η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών τον είχε θέσει υπό επιτήρηση αποκλειστικά και μόνον εξαιτίας της ιδιότητάς του ως μέλος της Εκκλησίας των Μαρτύρων του Ιεχωβά, επικαλούμενος παραβιάσεις των άρθρων 5,8,9,11 και 14 της ΕυρΣΔΑ. Η επίδικη προσφυγή έγινε εν μέρει δεκτή στις 4 Μαρτίου 1997 και η Επιτροπή στην έκθεσή της με ημερομηνία 28 Οκτωβρίου 1997 εξέφρασε την άποψη, ότι ο κ. Τσαβαχίδης υπέστη προσβολή του δικαιώματός του για σεβασμό της ιδιωτικής ζωής, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 8 της Σύμβασης.

Στις 4 Νοεμβρίου 1988, πριν την επ ακροατηρίω συζήτηση της απόφασης ο πληρεξούσιος δικηγόρος της Ελληνικής κυβέρνησης απέστειλε στην Γραμματεία του Δικαστηρίου ενημερωτικό σημείωμα, με το οποίο ανακοίνωσε την επίτευξη φιλικού διακανονισμού με τον προσφεύγοντα. Συγκεκριμένα, η κυβέρνηση ανέλαβε την υποχρέωση να καταβάλει στον προσφεύγοντα ποσόν 1.500.000 δραχμών και να δηλώσει εγγράφως ότι «οι Μάρτυρες του Ιεχωβά δεν τελούν, ούτε πρόκειται να τελέσουν, υπό καθεστώς παρακολούθησης, όσον αφορά τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις». Κατόπιν, η εναγόμενη κυβέρνηση ζήτησε τη διαγραφή της υπόθεσης από το πινάκιο και πληροφόρησε το δικαστήριο ότι συναινεί σχετικά και ο πληρεξούσιος δικηγόρος του προσφεύγοντα. Συνακόλουθα, το δικαστήριο διέταξε τη διαγραφή της υπόθεσης από το πινάκιο.

ΥΠΟΘΕΣΗ «ΤΣΙΡΛΗΣ ΚΑΙ ΚΟΥΛΟΥΜΠΑΣ» (29.5.1997)

Διαδικασία ενώπιον της Επιτροπής.

Οι κ.κ Τσιρλης και Κουλούμπας προσέφυγαν ενώπιον της Επιτροπής στις 26 Νοεμβρίου 1991. επικαλούμενος τα άρθρα 3, 5 παρ. 1 και 1.6 παρ. 1,9, 13 και 14 της Σύμβασης, παραπονούνταν ότι είχαν κρατηθεί αντικανονικά και ότι απετέλεσαν αντικείμενο διάκρισης λόγω των θρησκευτικών πεποιθήσεών τους, ότι έτυχαν απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης και ότι όσον αφορά την αποζημίωσή τους δεν είχαν δίκαιη δίκη. Περαιτέρω, κατήγγειλαν βάσει του άρθρου 7 ότι η καταδίκη τους ήταν αυθαίρετη.

Στις 4 Σεπτεμβρίου 1995, η Επιτροπή έκανε δεκτές τις αιτήσεις (υπ αρ. 19233/91 και 19234/91), εκτός από τις καταγγελίες σχετικά με τη νομιμότητα της προσωρινής κράτησης και εκείνες που εξάγονται από το άρθρο 7. Στην από 7 Μαρτίου 1996

έκεθσή τους (άρθρο 31), η επιτροπή διατύπωσε τη γνώμη ότι:

A) υπήρξε παραβίαση του άρθρου 5 παρ.1 (ομόφωνη απόφαση)

B) υπήρξε παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 5 (ομόφωνη απόφαση)

Γ) υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ.1 (ομόφωνη απόφαση)

Δ) δεν συντρέχει λόγος να εξετασθεί εάν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 (ομόφωνη απόφαση)

Ε) υπήρξε παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 9(είκοσι έξι ψήφοι έναντι δύο.)

ΣΤ) δεν συντρέχει λόγος να εξετασθεί εάν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9 (είκοσι τέσσερις ψήφοι έναντι τεσσάρων)

Z) δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 (ομόφωνη απόφαση)

Το πλήρες κείμενο της γνωμοδότησης της Επιτροπής και των τριών ξεχωριστών γνωμών, επισυνάπτεται στην παρούσα απόφαση.

Τελικές προτάσεις που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο.

Κατά τη συζήτηση , οι προσφεύγοντες ζήτησαν από το Δικαστήριο να διαπιστωθεί παραβίαση των άρθρων 3,5,παρ.1 και 5,6 παρ. 1,9,13 και 14.
Η κυβέρνηση από την πλευρά της ζήτησε από το Δικαστήριο να απορρίψει κάθε ισχυρισμό περί παραβίασης της Σύμβασης.

Νομική υπαγωγή

Σχετικά με την επικαλούμενη παραβίαση του άρθρου 5 της Σύμβασης.

Οι κ.κ Τσιρλής και Κουλούμπας κατήγγειλαν ότι η κράτησή τους από της καταδίκης τους μέχρι της οριστικής αθώωσής τους από το Αναθεωρητικό Δικαστήριο , ανέβαινε στο άρθρο 5 παρ.1 της Σύμβασης. Ο κ. Τσιρλής ισχυρίστηκε ότι η κράτησή του από 30 Απριλίου 1990 μέχρι 30 Μαΐου 1002 δεν ήταν «νόμιμη» υπό την έννοια της διάταξης αυτής. Ο κ. Κουρλούμπας ισχυρίστηκε το ίδιο όσον αφορά την κράτησή του από 30 Μαΐου 1990 έως 29 Μαΐου 1991. κατά τη γνώμη τους οι οικείες διατάξεις του νόμου του 1988 ήταν σαφείς: όλοι οι λειτουργοί γνωστών θρησκειών είχαν το δικαίωμα απαλλαγής της στρατιωτικής θρησκευείας.

Η Επιτροπή σημείωσε ότι το ζήτημα αν οι προσφεύγοντες υποχρεούνταν σε στρατιωτική θητεία ήταν κεντρικό στο ζήτημα αν έφεραν ποινική ευθύνη για απείθεια. Συμπέρανε ότι, παραβλέποντας την προχείριση των προσφευγόντων ως λειτουργών των Μαρτύρων του Ιεχωβά καθώς και την οικεία νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, προδήλως τα πρωτοβάθμια στρατιωτικά δικαστήρια ερμήνευσαν λανθασμένα το άρθρο 6 του νόμου του 1988, που απαλλάσσει όλους τους λειτουργούς «γνωστών θρησκειών» από τη στρατιωτική θητεία. Η κράτηση των προσφευγόντων συνέπεια της καταδίκης τους δεν θα μπορούσε, συνεπώς, να θεωρηθεί «νόμιμη» υπό την έννοια του άρθρου 5 παρ. 1 της Σύμβασης.

Κατά την γνώμη της κυβέρνησης δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 1. Οι προσφεύγοντες κρατήθηκαν μετά από την καταδίκη τους για απείθεια από τα αρμόδια στρατιωτικά δικαστήρια.

Αυτό ήταν το μοναδικό ζήτημα του οποίου έπρεπε να επιληφθούν τα στρατιωτικά δικαστήρια. Ούτε οι στρατιωτικές μονάδες στις οποίες οι προσφεύγοντες παρουσιάστηκαν , ούτε τα στρατιωτικά δικαστήρια είχαν την εξουσία να παραβλέψουν τη διοικητική απόφαση που απέρριπτε το αίτημα απαλλαγής από τη στρατιωτική θητεία.

Περαιτέρω, υποστηρίχθηκε ότι οι Στρατιωτικές Αρχές δίστασαν να ακολουθήσουν

την απόφαση με την οποία το Συμβούλιο της Επικρατείας ανεγνώριζε ότι οι λειτουργοί των Μαρτύρων του Ιεχωβά έπρεπε να θεωρηθούν «λειτουργοί γνωστής θρησκείας» και, ως εκ τούτου, απαλλάσσονται της στρατιωτικής θητείας (απόφαση υπ αρ. 3601/90) για το λόγο ότι μία και μοναδική απόφαση δεν αποτελεί πάγια νομολογία. Εξάλλου ο δισταγμός αυτός διακρινόταν στις δισταμένες γνώμες που συνόδευαν τις αποφάσεις που εξέδωσε το Συμβούλιο Της Επικρατείας σχετικά με τους προσφεύγοντες.

Οι εμφανισθέντες ενώπιον του Δικαστηρίου συμφώνησαν ότι η κράτηση των κ. κ. Τσιρλή και Κουρούμπα ορθώς θεωρήθηκε κράτησης « κατόπιν καταδίκης από αρμόδιο δικαστήριο « και η νομιμότητα της πρέπει να εξετασθεί υπό την έννοια του εδάφιου α του άρθρου 5 παρ. 1. Το Δικαστήριο δε βλέπει να συντρέχει λόγος να υιοθετήσει μία διαφορετική άποψη.

Συνεπώς πρέπει να διερευνηθεί εάν η κράτησης του κ. Τσιρλή από τις 30 Απριλίου έως και τις 30 Μαΐου 1991 καθώς και η κράτηση του κ. Κουλούμπα από 30 Μαΐου 1990 έως 29 Μαΐου 1991 ήταν «σύμφωνες με τη νόμιμη διαδικασία» και «νόμιμες» κατά την έννοια του άρθρου 5 παρ. 1 της Σύμβασης . το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η Σύμβαση ουσιαστικά παραπέμπει στην εθνική νομοθεσία και αναφέρει την υποχρεωτική τήρηση των κανόνων, ουσιαστικών και δικονομικών. Αλλά, επιπλέον απαιτεί κάθε στέρηση της ελευθερίας να ανταποκρίνεται στον επιδιωκόμενο από το άρθρο 5 σκοπό. Συγκεκριμένα, στην προστασία του ατόμου από την αυθαιρεσία. Δεν αποτελεί δικαιολογία στις παραλείψεις αυτές το ότι, όπως επικαλείται η Κυβέρνησης, το ζήτημα της ιδιότητας των προσφευγόντων ως θρησκευτικών λειτουργών ήταν εκτός πλαισίου της υπόθεσης ενώπιον των στρατιωτικών δικαστηρίων, των οποίων η αρμοδιότητα δεν κάλυπτε παρά το αδίκημα της απείθειας. Πρώτον, όπως σαφώς προκύπτει από τις επανειλημμένες αναβολές από το Αναθεωρητικό Δικαστήριο, όσον αφορά τη συζήτηση των υποθέσεων των προσφευγόντων, ώστε να ξεκαθαριστεί το ζήτημα εάν οι Μάρτυρες Του Ιεχωβά ήταν υποχρεωμένοι να υπηρετήσουν το στρατό, το θέμα αυτό ήταν καθοριστικό για την έκβαση της έφεσης. Δεύτερον, τα Αναθεωρητικά Δικαστήρια αθώωσαν τους προσφεύγοντες αμέσως μετά την ακύρωση από το Συμβούλιο της Επικρατείας της απόφασης του Διευθυντή Στρατολογίας με την οποία είχε απορριφθεί η αίτηση απαλλαγής τους από τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις για το λόγο ότι δεν ήταν λειτουργοί «γνωστής θρησκείας» .

Σύμφωνα με όσα εκτέθηκαν παραπάνω, το Δικαστήριο κρίνει ότι η κράτηση των προσφευγόντων συνεπεία της καταδίκης τους για απειθεία ήταν αβάσιμη κατά το εσωτερικό δίκαιο και αυθαίρετη. Δεν μπορεί λοιπόν να θεωρηθεί «νόμιμη» κατά την έννοια του άρθρου 5 παρ. 1.

Εν κατακλείδι, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 1 της Σύμβασης.

Σχετικά με την επικαλούμενη παραβίαση του άρθρου 9 της Σύμβασης μεμονωμένα και σε συνδυασμό με το άρθρο 14.

Περαιτέρω, οι προσφεύγοντες κατήγγειλαν ότι κρατήθηκαν επί μακρόν πριν απαλλαγούν της στρατιωτικής θητείας, αποκλειστικά και μόνο επειδή ανήκαν στη θρησκευτική μειονότητα των Μαρτύρων του Ιεχωβά. Ως προκαταρκτικές ενστάσεις , η Κυβέρνηση προβάλλει το ότι οι προσφεύγοντες υπέβαλαν τις σχετικές αιτιάσεις τους πολύ αργότερα από την ημερομηνία εκπνοής της εξαμήνου προθεσμίας που προβλέπεται στο άρθρο 26 της Σύμβασης και χωρίς ποτέ να επικαλεσθούν τις οικείες διατάξεις της Σύμβασης κατά τη διάρκεια της εσωτερικής διαδικασίας.

Σχετικά με τις επικαλούμενες παραβιάσεις των άρθρων 6 παρ. 1 και 13 της Σύμβασης

Οι προσφεύγοντες κατήγγειλαν ότι το ζήτημα της αποζημίωσης για την κράτησή τους αποφασίστηκε κατά άδικο τρόπο , με ανεπαρκή αιτιολογία και χωρίς να τους δοθεί η ευκαιρία να ακουστούν από το δικαστήριο. Επικαλούνται το άρθρο 6 παρ.1 της Σύμβασης.

Η Επιτροπή συμφώνησε με τους προσφεύγοντες ενώ η Κυβέρνηση αμφισβήτησε το ότι το άρθρο 6 παρ. 1 έχει εφαρμογή στην περί ης ο λόγος διαδικασίας.

Σχετικά με την επικαλούμενη παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης.

Ενώπιον της Επιτροπής, οι κ.κ Τσιρλής και Κουλούμπας κατήγγειλαν ότι , συνεπεία της κράτησής τους , υποβλήθηκαν σε μεταχείριση η οποία απαγορεύεται από το άρθρο 3 της Σύμβασης.

Η Κυβέρνηση συμφώνησε με την Επιτροπή ότι , λαμβανομένου υπόψη του βαθμού σοβαρότητας που απαιτείται από το άρθρο 3 , δεν θα μπορούσαμε να πούμε ότι η κράτηση των κρατουμένων εξελίχθηκε σε «απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή ποινή».

Το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι προσφεύγοντες δεν επεζήτησαν να στηρίξουν την αιτίαση αυτή ενώπιον του. συνεπώς, δεν υπήρχε παραβίαση του άρθρου 3.